

Norsk u-hjelp: nøytral eller politisk?

RAPPORT FRA BANGLADESH

 Opprør

www.pdf-arkivet.no (2020)

Opprør

Osterhausgata 27
0183 Oslo
Tel: 22 98 90 50
Fax: 22 98 90 55
Epost: oppror@rv.no

Redaktør

Johanne Bergkvist
johanne@rv.no

Ansvarlig redaktør

Torstein Dahle

Redaksjon dette nummer

Beret Werner
beretwe@online.no
Macel Ingles
ilya_ingles@yahoo.com

Design

www.okular.no

Layout og bearbeiding

Johanne Bergkvist

Opplag

2000

Foto

Beret Werner og Macel Ingles

Øversetting

Lars Akerhaug og red.

Leder

Torstein Dahle

Kontaktinfo

Osterhausgata 27
0183 Oslo
Tel: 22 98 90 50
Fax: 22 98 90 55
Epost: rv@rv.no

INNHOOLD

side 3: Norge - en snylternasjon

side 4: Norsk u-hjelp: nøytral eller politisk?

Av Beret Werner og Macel Ingles

side 8: Ord og handling i utviklingspolitikken. Av Steinar Alsos

side 10: Telenor i Bangladesh

Side 12: Bangladesh-historie på 1-2-3

side 13: Demokratiutvikling eller næringslivsstøtte?

side 15: På de fattiges bekostning?

side 18: Jute, ikke plastikk!

side 20: Portrettet: Hans Husum

side 22: Om den norske samaritan
Av Terje Tvedt

side 24: Verdens fattigdom og bistand
Av Aksel Nærstad

side 27: «Made in Bangladesh»

side 30: Press fra Verdensbanken

side 31: En annen verden?

Av Peder Martin Lysestøl

Norsk u-hjelp: nøytral eller politisk?

Rapporten fra Bangladesh er et Normstøttet prosjekt for 2004, gjennom Studieforbundet for folkeopplysning. Beret Werner og Macel Ingles var i Bangladesh for RV. Macel Ingles er masterstudent i Utviklingsstudier ved NORAGRIC, Norges Landbruks Høgskole. Hun er fra Filippinene. Hun har hatt jobbet som journalist og som researcher og skribent for flere organisasjoner. Beret Werner studerer Utviklingsstudier på Høgskolen i Oslo. Hun har erfaring fra Rødt Ungdom og blant annet jobbet med et prosjekt om lagføringsarbeid på Filippinene.

Alle RVs medlemmer får tilsendt bladet som Opprør 3-04.

Norge - en snylternasjon

I NORGE HAR VI en dyktig arbeiderklasse, som stort sett er godt skolert, vant til å jobbe disiplinert, og som hver dag gjør en innsats som ofte er i overkant av det man egentlig makter. Den norske arbeiderklassen skaper store verdier, som legger grunnlaget for stor rikdom blant dem som eier produksjonsmidlene.

MEN NORSK STORKAPITAL nøyer seg ikke med det. Norsk storkapital har i generasjoner vært aktivt engasjert i utbytting av folk i andre land – ikke minst av dem som bor i de fattigste landene i verden. Men for norsk storkapital har det vært et problem at de bare har sin egen lille norske stat til å hevde sine interesser internasjonalt. De har ikke en mektig militærmakt i ryggen. Norge ble aldri noen kolonimakt å snakke om, selv om det var ille nok for dem som har opplevd norsk koloniherrredømme, som samene.

NORSK STORKAPITALS ROLLE har stort sett blitt å være tjenesteyter for den internasjonale storkapitalen. Spesielt har rollen som transportør av koloniherrrenes varer vært viktig. Norsk rederkapital slo seg opp på blandingen av beinhard utbytting av norske sjøfolk, og innkassering av "sin" andel av koloniprofiten til de europeiske og amerikanske imperialistene.

NÅR VI SNART SKAL FEIRE 100-års-jubileet for dannelsen av den selvstendige norske staten, hører det med i bildet at norske redere var pådrivere for å få sin egen stat, bl.a. ut fra behovet for en omfattende

de norsk utenriktjeneste til å hevde deres interesser rundt omkring i verden. Det er ingen tilfeldighet at norske redere som Christian Michelsen spilte en sentral rolle i den første fasen av den norske statens historie.

PÅ TIDSSKRIFTET KAPITALS liste over Norges 400 rikeste troner skipsreder John Fredriksen på topp. Han ivaretar norsk rederkapitals tradisjoner, med bl.a. rå krigsprofitt som en avgjørende del av hans kapitaloppbygging. Nedover på listen er rederstanden rikelig representert, og mange av de kapitalene som i dag opererer på land, har sin opprinnelse i rederkapital.

I DAG ER STADIG flere opptatt av misforholdet mellom den store rikdommen til de få og den store fattigdommen til milliarder av mennesker. I dagens verden har de rike derfor et behov for å begrunne sin politikk med at de egentlig har omsorg for verdens fattige. WTO-forhandlingene i sommer hadde preg av det. Men virkningen av det nye WTO-rammeverket tjener de store eksportselskapene vel så mye som landbruksinteressene til verdens fattige folk. Det ser vi ved å studere virkningene for Norge.

WTO-RAMMEVERKET truer store deler av norsk landbruk fordi importbeskyttelsen reduseres vesentlig. Men Norge importerer ikke først og fremst de landbruksvarene som de fattige landene eksporterer. Norge importerer 50 prosent av det vi spiser, mål i kalorier. Mindre enn en halv prosent av dette

kommer fra de 49 fattigste utviklingslandene. En generell nedbygging av importbeskyttelsen betyr at matvareprisene i Norge går ned, slik at norske kapitalister får bedre grunnlag for å kreve lønnsnedslag. Siden det først og fremst er de rike landenes landbruk som utfordrer norsk egenproduksjon, er det de rike landene som først og fremst kommer til å øke sin eksport til Norge. Det gjør Norge til enda mer av en snylternasjon i verdens matfat, samtidig som fortjenesten går til de store internasjonale eksportselskapene.

TENDENSEN I DET nye WTO-rammeverket er å gå et godt skritt mot "fri flyt" over landegrensene av landbruksvarer. Den ivaretar ikke fattigfolks interesser, og den er et eksempel på at de rike landene prøver å sno seg med en penere fasade.

OGSÅ NÅR DET gjelder det som går under betegnelsen "bistand" er bildet ganske tvetydig. Bistand løser åpenbart ikke problemene for fattigfolk i verden, og en god del av bistanden er vel så mye hjelp til selvhjelp for de rike landene. Samtidig er det viktig å se på hvordan bistand kan brukes til å bli hjelp til selvhjelp for dem som faktisk trenger den og fortjener den.

Det er dette vi prøver å rette søkelyset mot i dette nummeret.

Torstein Dahle, Leder RV

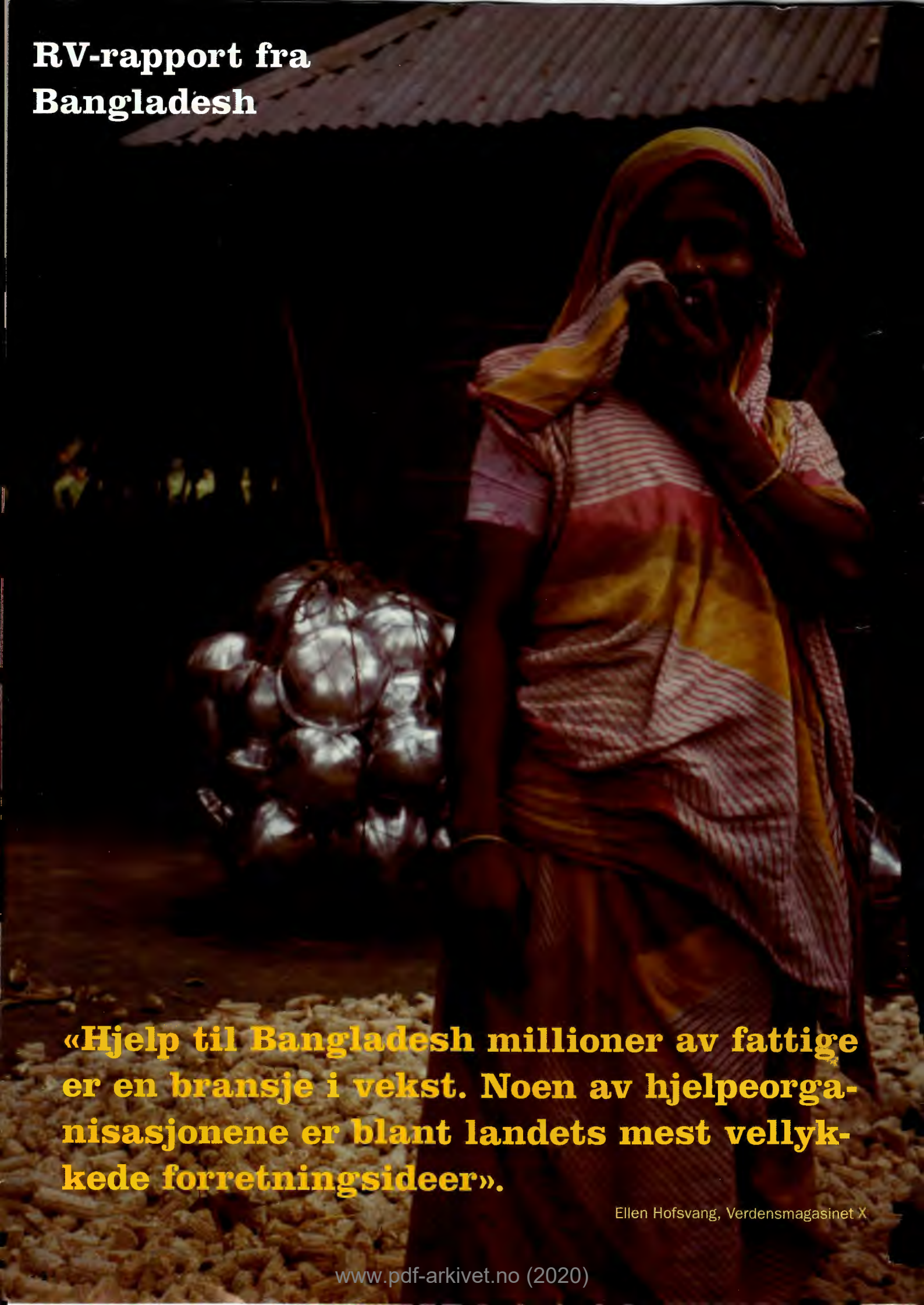
En takk til:

Quamrul Islam Chowdry og de ansatte ved Forum of Environmental Journalists in Bangladesh, Den norske ambassaden i Dhaka, Khan Rano fra Workers Party of Bangladesh, Quamrul Ahsan fra "Bangladesh Garments Workers and Employees Federation" og alle de fantastiske menneskene som tok seg tid til å møte oss og delte sine historier med oss.

Beret Werner og Macel Ingles

RV-rapport fra Bangladesh

A photograph of a woman in a striped sari carrying a basket of onions. She is standing in front of a building with a corrugated metal roof. The ground is covered with a large pile of onions. The woman is looking towards the camera with a slight smile.

«Hjelp til Bangladesh millioner av fattige er en bransje i vekst. Noen av hjelpeorganisasjonene er blant landets mest vellykkede forretningsideer».

Ellen Hofsvang, Verdensmagasinet X

Norsk u-hjelp: nøytral eller politisk?

Norsk bistandspolitik er et virkemiddel for statens utenrikspolitik. Det dreier seg om å utvikle gode betingelser for handel, private investeringer, akkumulasjon og flyt av kapital.

> TEKST: MACEL INGLES

Bangladesh er et av verdens fattigste land. FNs utviklingsindeks fra 2003 rangerer Bangladesh på 139. plass av 175 land. 35 prosent av befolkningen har mindre enn en dollar om dagen å leve for, og er meget utsatte for årlige naturkatastrofer som flom og tørke. Likevel utkonkurrerer Bangladesh de fleste av de såkalte "Mindre utviklede land" ved å gjøre store framskritt i levekårsutviklingen, og hoppet opp seks plasser fra den siste målingen. Men fattigdom er fortsatt en av de viktigste utfordringene for Bangladesh. Verken inntektssiden eller den økonomiske utjevningen er forbedret. Særlig gjelder dette i deler av landsbygda. NORAD viser i 2004 til økende økonomiske forskjeller, en svak offentlig sektor og svak styring.

Hovedsamarbeidsland for Norge

Bangladesh har vært en av hovedmottakerne av u-hjelp fra Norge siden 1975. I 2003 ble det totalt gitt 123 millioner kroner i bilateral assistanse gjennom NORAD. Mesteparten av pengene gikk til helse og utdanningssektoren (43,4 prosent). Men sammenliknet med de andre hovedsamarbeidslandene til Norad fikk Bangladesh minst av alle. Ifølge den norske ambassadøren i Bangladesh Aud Lise Norheim er grunnen "dårlig politisk styring, og forfall av lov og orden".

Mens kuttene var betydelige, vil de bidra til å sette fart i initiativene fra Bangladesh sin side for å gjøre landet mindre avhengig av u-hjelp for å finansiere sine utviklingsprogrammer. Bare halvparten av midlene som finansierer landets årlige utviklingsprogram (Annual Development Programme) kommer fra utenlandsk bistand. Dette er en reduksjon på 87 prosent fra 1991. Selv om noen sektorer, slik som helse, befolkningstiltak og velferdstiltak for familier fortsatt er 74 prosent avhengige av utenlandsk bistand og utviklingen av offentlig sektor har en rate på 73 prosent, er tallene bare 46 prosent for utviklingen av olje, gass og naturressurser, og 43 prosent i mediasektoren.

Alt i alt utgjør u-hjelp til Bangladesh i 2003 bare 2,8 prosent av landets brutto nasjonalprodukt, en reduksjon på 5,9 prosentpoeng fra 1991

(Monir, 2004). Av den samlede bistanden landet mottar utgjør norske bidrag bare 2 prosent, noe som gjør Norge til et lite giverland i denne sammenhengen (Norad, 2003).

I april 2003 undertegnet Norge en ny avtale for videre samarbeid (Memorandum of Understanding) med Bangladesh. Fokus ble lagt på to hovedområder: utdanning og produksjon. Andre viktige områder er likestilling, miljøvern, oppbygging av institusjoner og bekjempelse av HIV og aids. For å forsikre at programmene for å redusere fattigdommen i landet faktisk vil nå ut til de fattige, er hovedfokuset på å forbedre styringen av landet. Dette inkluderer kamp mot korrupsjon, bedre økonomisk styring og respekt for menneskerettigheter. Dette rammeverket er i tråd med Norges holdning til bistand, som fokuserer på rettigheter.

Hovedområder for samarbeid

Det viktigste området for norsk bistand er utdanning. I to tiår har Norge støttet utdanningssektoren i Bangladesh. Det er tre nivåer for denne støtten: Grunnskoleutdanning, ungdomsskole og uformell utdanning. Studier har vist at det lønner seg å investere i utdanning for jenter. De jentene som har blitt en del av utdanningsprogrammene har vist seg å gifte seg senere og sikre arbeid og inntekter for seg selv og familien. De får hel-

ler ikke like mange barn som de som ikke går på skole. Fokuset på å få unge jenter på skolen begynte i 1992. Siden da har utdanning for jenter hatt høy prioritet. Dette har også blitt utvidet til å gi stipender til jenter ikke bare i barneskolen, men også for ungdomsskoletrinnet. For å kvalifisere for et slikt stipend, som inkluderer ukelønn, bøker og skolepenger må ikke jentene gifte seg før de er ferdig på skolen, og de må delta på minst 75 prosent av undervisningen i løpet av skoleåret. Gjennom dette prosjektet har familier fått økonomiske oppmuntringer til å sende jenter på skolen. Det andre området for samarbeid er å utvikle produksjonssektoren; utvikling av småbedrifter, bedret tilgang til elektrisitet og utvikling av oljesektoren. Oppretting av arbeidsplasser på landsbygda har som et mål å nå ut til de fattigste, og bedre deres inntekter. For å oppnå dette blir støtte gitt gjennom utviklingsprogrammet for småbedrifter (SEDP) gjennom Agrani Bank for å oppmuntre til entreprenørskap på landsbygda. I dette prosjektet blir mikrokreditt gitt til småskalaentreprenører i jordbruksområder. Målet for tiltaket har vært å opprette mer enn 45,000 nye arbeidsplasser. Minst en av fire deltakere var kvinner og studier har vist at kvinner som deltok i prosjektet bidro til å øke inntektene og både den kollektive levestandarden og kvinners sosiale status i samfunnet.

Det tredje området er i det private næringsli-

vet, oljesektoren. Det norske oljedirektoratet har bygd opp en institusjon sammen med hydrokarbonenheten i departementet for energi og mineralressurser. Målet er å bedre landets kapasitet til å utnytte gassressursene. Samarbeidet har resultert i en gjennomgang av gassressursene i landet og en utredning av hvordan disse blir brukt. Nye funn viser at det finnes betydelige reserver som kan gi håp om nye eksportinntekter.

Et annet eksempel er "Grameen Phone" som har blitt gitt lån og garantier for å opprette et mobiltelefonselskap i Bangladesh. Telenor eier hovedandelen av aksjene i selskapet. Deres markedsandel er 60 prosent og i vekst. De har en halv million kunder og hver landsbytelefon er antatt å betjene 2-3000 mennesker. Tusenvis er ansatt som "telefondamer" i landsbyene. Grameen Phone er den største private arbeidsgiveren i landet og landets nest største skattebetaler.

Demokrati og menneskerettigheter

Styring, viktigheten av demokrati og menneskerettigheter er forutsetninger for det norske bistandssamarbeidet med Bangladesh. Norge bruker to virkemidler for å oppnå dette: midler blir gitt gjennom grasrotorganisasjoner og gjennom å forsikre seg om reformtiltak i de offentlige hovedsektorene. Ved å gå gjennom lokale grasrotorganisasjoner er ønsket å øke befolkningens evne til å kreve forandringer og bidra til å skape mer de-

mokratiske myndigheter.

Støtte til demokrati og menneskerettigheter har blitt gitt gjennom uavhengige organisasjoner. Det har vist seg å være veldig vanskelig å samarbeide med myndighetene når det gjelder menneskerettighetsspørsmål. Støtte til organisasjoner har også blitt gitt til nasjonale kampanjer for å øke bevisstheten om menneskerettighetene og juridiske rettigheter, spesielt for kvinner.

Norge har bidratt til å omfordele jord til landløse og det er blitt gitt støtte til antikorrupsjonstiltak og for å fremme kritisk journalistikk.

Endringer i bistandsarbeidet

De tre tiårene med norsk bistand til Bangladesh preges av endringene i norsk bistandspolitikk gjennom de samme årene. Nå er det viktigste målet fattigdomsbekjempelse, men dette har blitt satt i sammenheng med andre utviklingsmål. Blant disse er fremming av menneskerettigheter og demokrati, god styring og institusjonsbygging, likestilling og miljøproblemer (Ofstad, 1999).

Endringene speiler også Norges fokus fra å investere i fysisk infrastruktur (vannkraft, veier, havner, elvetransport og telekommunikasjon med mer) som antas å bidra til økonomisk vekst til mer direkte støtte til "produksjonssektoren" og fortrinnsvis den private, ikke den offentlige. Å gi makt til de fattige gjennom å bygge institusjoner blir også sett på som viktig. Fokuset på privat

INVESTERER I JENTER: Jenter som er en del av utdanningsprogrammer gifter seg senere og sikrer familien inntekt.

sektor har siden også hentet legitimitet fra avhengighetsteorier om at multinasjonale selskaper dominerer økonomien. Dette blir brukt for å fremme en større global integrering gjennom handel og investeringer.

Rettigheter er et nytt bistandsparadigme i handlingsplanen for å bekjempe fattigdom i sør fram mot 2015. Denne planen er retningsgivende for Norges bistandsarbeid i sør de neste årene. Planen slår fast at "å bekjempe fattigdom handler om å fremme menneskerettigheter". Dette blir kjennetegnet av "samarbeidet og ko-ordinasjon, i følge Hilde Frafjord Johnson.

Rettighetsfokuset er ut fra en forståelse av at de forskjellige virkemidlene man brukte før ikke nådde ut til de fattigste – målgruppen for bistand.

At de fattigste ble utelukket fra utviklingen og sosiale tilbud hadde sammenheng med at hjelpetiltakene ikke klarte å skjære gjennom de sosiale prosessene (politikk, institusjoner og sosiale prosesser) som førte til fattigdom og sosiale ulikheter i utviklingsland.

Mer og bedre bistand

Norge vil arbeide for reformer på følgende områder: internasjonale rammeverk for fattigdomsbekjempelse og sikre politisk samsvar i forhold til dette, mer og bedre rammer for bistanden, rettet mot bedre styring, den private sektoren og for å mobilisere det sivile samfunnet.

Bistandsministeren Hilde Frafjord Johnson sier at dette dreier seg om "pålitelighet, sosial utjevning, deltakelse, likhet og like rettigheter" og at dette vil "ligge i hjerte av norske myndigheters politikk og handlinger".

Det nye fokuset førte også til en gjennomgang av strukturene mellom NORAD og utenriksdepartementet i forhold til utbetaling av bistand. Resultatet var en omorganisering av Norges bistandsarbeid fra 1. april 2004. Det direkte ansvaret for bilateralt samarbeid ble overført fra NORAD til Utenriksdepartementet. Ambassadene rapporterer nå direkte til departementene om igangsatte utviklingsprogrammer og hvordan de gjennomføres i respektive land.

Grunnen til omorganiseringen var en utredning om norsk bistand, hvor det går fram at det er overlappinger, oppsplittinger, bortkastede ressurser og i det hele tatt en manglende helhet i organiseringen av norsk bistand. Rapporten fra 2003 anbefalte å integrerer utenriksdepartementet og NORAD tettere sammen gjennom å strømlinjeforme strukturene i UD og gi nøkkeloppgaver til ambassadene.

Koblingen mellom bistand og privat sektor

Den største endringen i norsk bistandspolitikk

det siste tiåret er koblinga mellom bistand og privat sektor. Dette var et brudd med den tidligere holdningen om å støtte målet om et nytt internasjonalt økonomisk regime, og den delvise støtten til "avhengighetsteori". I 1999 annonserte Norge at man ville justere virkemidlene i kampen mot fattigdom gjennom å støtte mer opp om vareproduksjon for å direkte og indirekte skape mer sysselsetting. Dette skulle gi høyere inntekter både for de ansatte og for myndighetene gjennom økt skatteinngang.

"Good development is good business"

Telenor-eide Grameen Phones motto

Med denne strategien kan norske selskaper i Norge søke om støtte fra NORAD hvis de planlegger å investere i utviklingsland. For å få støtte må de kunne skape arbeidsplasser, spesielt for kvinner. Investeringsplanene må være finansielt og markedsmessig levedyktige for å kunne gi stabile inntekter. Et eksempel på et selskap som har lykket med dette er Telenoreide Grameen Phone som har mottatt lån fra NORFUND og støtte for risikoinvesteringer før de satte i gang i Bangladesh. NORFUND, "the Norwegian Fund for Developing Countries" bidrar med å dele risikoen ved investeringer og gir også direkte investeringstilskudd. Dessuten kan de bidra med hjelp via lokale fond for utvikling av selskaper og private entreprenører i utviklingsland.

Land ble også gjennomgått for å peke ut hvilke muligheter som fantes for at Norge kunne støtte opp om utviklingen av en privat sektor og økonomisk vekst. Man så også etter hvilke hindringer som fantes for dette i utviklingsland. De fant ut at hovedfokuset måtte ligge på å hjelpe fram juridiske og regulerende rammeverk, bygge opp institusjoner og hjelpe til å utvikle sosial infrastruktur.

Resultatene av Norges hjelp

Gjennom å starte tiltak på grunnleggende felt som utdanning og helsesektoren har Norge bidratt til å gi folk en bedre livsstandard. Men utfordringen med å redusere fattigdom og inntektsforskjeller gjenstår. Det er fortsatt uklart om den nye strategien om å øke produktiviteten, særlig i den private sektoren, vil nå fram til de fattige. Spørsmålet er om dette mest vil være til nytte for entreprenører som omfattes av prosjektene.

Det er også uklart hvordan de andre bærebjelkene i bistanden til privat sektor, vannkraft, telekommunikasjon og oljeutvinning skal komme de fattigste til gode. Som alltid er det vanskelig for NORAD å sørge for at utbygging av større

infrastruktur som vannkraft, telekommunikasjon og oljeutvinning skal rettes direkte inn mot fattigdomsbekjempelse.

Et annet aspekt som bidrar til å redusere betydningen av bistanden er det faktum at pengene noen ganger havner i gale hender. Hafiza Khatun, visedirektør i Divisjonen for økonomisk samarbeid i Planleggingsdepartementet sier at på grunn av de strenge betingelsene som følger bruken av bistandsmidlene ender mottakerlandene opp med mindre enn det de var lovet.

"De (norske samarbeidspartnere) ønsker en større andel av implementeringen av slike prosjekter, og ofte vil de at 50 prosent av materialet som brukes i slike prosjekter skal kjøpes fra norske selskaper", la hun til. Noen ganger, sier hun "tjener vi ikke noe i det hele tatt, ettersom materialet fra Norge er for dyrt og ofte ikke av

så god kvalitet. Så prosjektene blir for dyre". En betydelig del av bistandspengene går også til administrasjonsgebyrer og avgifter som spiser opp mesteparten av pengene som skulle gå til lokale prosjekter. Ofte setter også giverlandene en betingelse om en internt kostnadsinnhenting, slik at store deler av hjelpen kommer tilbake til giverne. Dette kommer i stedet for at penger til prosjekter de fattige kunne hatt glede av.

U-hjelp: nøytralt eller politisk?

En av grunnene til at utredningen av Norges bistandspolitikk anbefaler å omorganisere og integrere UD og NORAD tettere sammen er behovet for å justere de internasjonalt uklareskillene mellom utviklingssamarbeid og utenrikspolitikk. Gjennom å følge opp dette har Norge droppet den humanitære retorikken og gått over til et mer pragmatisk standpunkt om å knytte bistandsarbeidet til norske økonomiske og politiske interesser. Under parolen om "politisk pålitelighet" blir norsk bistandspolitikk samkjørt med norsk utenrikspolitikk og handel – og investeringspolitikk.

Gjennom dette avslører Norge hva bistanden egentlig dreier seg om, det samme som for alle andre land: et virkemiddel for statens utenrikspolitikk. Mens det på overflaten har sett ut som bistand har dreid seg om humanitær utvikling er det endelig full åpenhet om de politiske og økonomiske grunnene til at denne politikken blir ført. Resultatet er at gjennom å ha en fundamentalistisk markedstilpasning til bistand har u-hjelp sluttet å være en del av kampen for å redusere underutvikling og sosiale kriser. I stedet får vi en bistandspolitikk som dreier seg om å utvikle gode betingelser for handel, private investeringer, akkumulasjon og flyt av kapital, i tillegg til å fremme sivile og sosiale rettigheter, sikkerhet, miljø og politisk styring. Så hvis marked er mantraet for utvikling, hva kan de fattige i Bangladesh vente seg framover?

«Norge har selv bygd sin rikdom ved aktiv støtte til og beskyttelse av norsk næringsliv»

Steinar Alsos, leder av Attac

Ord og handling **i utviklingspolitikken**

Det mest interessante i en stortingsmelding er ofte det som ikke står der.

> TEKST: STEINAR ALSOS, LEDER ATTAC NORGE

NESTE MÅNED skal Utviklingsmeldingen behandles i Stortinget. Her legger regjeringen stor vekt på næringslivets rolle i kampen mot fattigdom. Et helt kapittel vies perspektivet om hvordan et «dynamisk næringsliv er en forutsetning for fattigdomsreduksjon», og hvordan «næringsutvikling er en viktig prioritering i norsk utviklingspolitikk».

DET REGJERINGEN IKKE skriver noe om, er arbeidet norske myndigheter gjør for å sikre norsk næringsliv markedsadgang i utviklingsland. Gjennom WTOs handelsavtaler om industrivarer arbeider Norge aktivt for å sikre et regelverk som gir minst mulig fleksibilitet for også utviklingsland til å beskytte egen produksjon – bekreftet av daværende næringsminister Ansgar Gabrielsen under WTO-toppmøtet i Cancun i september 2003 – fordi norske myndigheter ønsker best mulig markedsadgang for norsk oppdrettsfisk. Denne politikken er direkte utviklingsfiendtlig. På mange måter er det avtalen om industritoll som er den mest problematiske etter Geneve-toppmøtet.

TJENESTESEKTOREN ER ET annet område hvor

norske myndigheter tar mer hensyn til norske eksportbedrifter enn til utviklingsland. Under Gats-avtalen, som skal sikre liberalisering på tjenestesektoren, er målet å sikre markedsadgang for norsk eksportrettet næringsliv på tjenestesektoren. Eksempelvis er det uttalte målet på telesektoren å sikre at «norske selskaper skal få samme vilkår som lokale selskaper i andre land», for å sikre UD's hjemmesider om Gats-avtalen.

KLARERE KAN DET IKKE sies at Norge jobber for å gi Telenor like gode vilkår som nasjonale teleoperatører i land som Pakistan og Bangladesh, hvor Telenor allerede er tungt inne.

Det er all grunn til å frykte at denne offensive kampen for norske næringsinteresser står i direkte motsetning til ønsket om et mer dynamisk næringsliv i landene i sør. Norge har selv bygd sin rikdom ved aktiv støtte til og beskyttelse av norsk næringsliv, i likhet med så godt som alle andre industrialiserte land.

HISTORIEN OM industriutvikling i nord er en historie om prøving og feiling, en historie om et utall ulike modeller og industripolitiske virkemidler. Felles for industrialiseringen i de rike landene i nord er at den skjedde med offentlig hjelp i et marked beskyttet mot utenlandsk konkurranse. Formelen har vært å åpne sine markeder etter at eget næ-

ringsliv har blitt sterkt nok til å konkurrere.

DENNE OPPSKRIFTEN ble også brukt av de såkalte tiger-økonomiene i Sørøst-Asia. Sør-Korea, for eksempel, subsidierte til støtte for eksport og beskyttet egne markeder – inntil Hyundai og Daewoo var sterke nok til å konkurrere på hjemmemarkedet. Denne strategien er det WTO vil nekte fattige land å benytte for å bygge egen industri. Og Norge forsøker å bruke WTO for å hindre utviklingsland i å beskytte egen industri og egne markeder mot norsk fiskeeksport.

DEN OFFENSIVE ROLLEN Norge spiller for å få markedsadgang på utviklingslands markeder, bidrar sterkt til at det blir langt vanskeligere for fattige land å bruke de samme virkemidlene i sin næringspolitikk som Norge selv har gjort. Derfor burde det være en konsekvens av det den norske regjeringen skriver i Utviklingsmeldingen, er at utviklingslandene sikres politisk handlingsrom til å støtte eget næringsliv.

ET GODT STED Å begynne er å trekke kravene til u-land om liberalisering av tjenestesektoren. Et enda bedre sted å fortsette er å sette hensynet til fattige lands industriutvikling foran hensynet til norsk fiskeeksport.

Kommentaren har tidligere stått på trykk i Klassekampen.

Visste du at Telenor-eide «Grameen Phone» er det mest kjente merkevarenavnet i Bangladesh etter Coca-Cola og Pepsi?

Veldedig god butikk

> TEKST: BERET WERNER

Bangladesh har en av verdens dårligste dekningsgrader for fasttelefon, 135 millioner innbyggere må dele på 740.000 telefoner. Utenfor de største byene kan man regne med å vente opptil ti år for å bli koblet til telefonnettet. Men hvorfor vente lenge på å få fasttelefon, når man bare kan hoppe over et teknologinivå og gå rett til mobilen? To tredjedeler av dem som hadde telefon i 2003 hadde mobiltelefon.

Telenor har sett store muligheter i Bangladesh og tjent hundrevis av millioner kroner med god hjelp av norske bistandspenger. En fiberop-

tisk kabel finansiert av Norad på slutten av 80-tallet skulle senere bli grunnlaget for suksesshistorien i Bangladesh - og ikke minst for Telenor. Kabelen ble lagt langs jernbanelinjene og var i utgangspunktet tenkt til kommunikasjon mellom togstasjonene. Nå leier Grameen Phone (GP), som er landets største mobiloperatør, den ledige kapasiteten til sitt mobilnett.

I 1997 startet eventyret for Grameen Phone og Telenor, som eier 51 prosent av selskapet. Grameen Phone dekker 70 prosent av det nasjonale mobilmarkedet og er det største selskapet på mobilfronten. Etter bare tre år gikk selskapet

med overskudd, og i 2002 var overskuddet på 322 millioner kroner etter skatt. Grameen Phone er den nest største skatteyteren i Bangladesh og betalte 843 millioner kroner til den bangladeshiske statskassa - om lag ti ganger så mye som norsk bistand til Bangladesh i 2003.

Hvor viktig er mobiltelefonen for en bonde på den bangladeshiske landsbygda? De fleste har familie i utlandet og det gir dem mulighet til å holde kontakten. Men også når de skal få solgt varene sine spiller telefonen en viktig rolle. Før kunne mellommenn lure bøndene og si at markedsprisene var lavere enn de var. Nå kan bøndene

PRIORITERER KVINNER?: Bare 143 av 800 ansatte i Grameen Phone er kvinner. De fleste jobber på call-senteret.

FRAMGANG: Direktør i Grameen Phone, Khalid Hasan er strålende fornøyd med GPs vekst.

ne bare ta en telefon og sjekke de reelle prisene.

God butikk

De færreste bøndene har råd til å kjøpe seg en mobil, eller kommer noen gang til å få det, for selv i Bangladesh koster det rundt 2000 kroner for en mobiltelefon. Med så mange fattige må man gå andre veier for å få kunder, derfor lanserte Grameen Phone helt fra starten "Village Phone Programme". Grameen Bank gir en mikrokreditt til en av kvinnene i landsbyen for å kjøpe seg mobiltelefon, som så låner den ut til de andre i landsbyen - mot betaling. Mer enn 40.000 "Village Phone Ladies" sørger for at over 80 millioner mennesker i Bangladesh har tilgang til telefon. Kvinnene får en lavere pris for samtale fra GP, slik at det skal være mulig for dem å tjene penger på det. «Good development is good business» er mottoet til Grameen Phone, og det må tas bokstavelig, for selv med en spesialpris på halvparten av den vanlige prisen, hadde GP en inntekt på rundt 130 millioner fra Village Phone Programme i 2002 - og da var det kun 23.000 Village Phone Ladies. Et meget vellykket prosjekt - både for GP og for kvinnene som får en økt inntekt, mer respekt fra både ektemann og resten av landsbyen og ikke minst nye muligheter. For selv om man ikke blir rik av å være "telefonsentralen" har mange klart å komme seg ut av ekstrem fattigdom, fått seg et bedre sted å bo og kan sende bana sine til skolen.

– Vi er en bedrift og ikke en veldedighetsorganisasjon, svarer informasjonssjef i Grameen

Telenors gigantbutikk

Telenor er hovedeier i det bangladeshiske selskapet Grameen Phone. Sammen med Telenor ukrainske selskap, Kyivistar og malaysiske DiGi.Com opplever Grameen Phone sterk vekst og står for en vesentlig del av Telenors økte inntekter. Selv skryter selskapet av sterk kundevekst i Ukraina og Bangladesh, som igjen bidrar til økte nettinvesteringer. I tillegg øker investeringene som følge av ny virksomhet i Pakistan.

Land Telenor Mobil har investert i:
 Bangladesh (verdens mest korrupte land)
 Ukraina
 Russland (12. mest korrupte land)
 Thailand (17. mest korrupte land)
 Ungarn
 Malaysia
 Pakistan

Kilde: Korrupsjonsovervåkeren Transparency International

Grameen bankfakta

- Grameen Phone ble finansiert gjennom et lån på rundt 400 millioner kroner fra verdensbanken, Asian Development Bank, Commonwealth Development Corporation og Norad i 1997, samt eget innskudd fra aksjonærene.
- NORAD ga et svært gunstig lån på til sammen 75 millioner kroner. Lånet var rente- og avdragsfritt fram til i år, nå påløper 3,4 prosent renter.
- NORAD finansierte også på slutten av 1980-tallet en fiberoptisk kabel med et beløp tilsvarende 190 millioner kroner. Kabelen var utgangspunkt for Telenors mobil-satsning.
- Den andre hovedaksjonæren, Grameen Telecom, eies av Grameen Bank, som er verdens mest kjente mikrokredittinstitusjon. Grameen Bank driver landsbyutvikling, slumprosjekter, mikrokredittordninger, bevisstgjøringsprogrammer og nettverksbygging. Grameen-familien omfatter alt fra tekstilindustri til softwareproduksjon.
- Telenor eide i 2002 GSM-selskaper i Bangladesh, Danmark, Hellas, Østerrike, Ungarn, Russland, Ukraina, Montenegro, Thailand og Malaysia.

Levende telefonsentraler

For å få lån må kvinnene oppfylle disse kriteriene:

- De må allerede ha hatt vellykkede prosjekter med lån fra Grameen Bank.
- De må ha en liten bedrift allerede, hvor telefonen skal være stasjonært på dagtid.
- Personen må ha tid til å være operatør.
- De må kunne lese og skrive, og minst en i familien må kunne det latinske alfabetet og arabiske tall
- De må ha tilgang til strøm i huset sitt.
- Huset deres burde ligge nær landsbyens kjerne, slik at telefonen kan brukes etter at butikken har stengt.
- Lånet er mellom 12500 og 25000 taka (1460-3000 kroner) og det påløper mellom 15-20% renter. Lånet inkluderer opplæring i hvordan mobilen skal brukes og hva kundene skal betale for samtale.

Kilde: Telenor, Dagens Næringsliv, Bistandsaktuelt.

Phone, Syed Yamin Bakht, på spørsmål om han synes det var riktig å ta ut 98 millioner kroner i aksjeutbytte i 2002. - Og burde det ikke stilles krav om hva overskuddet går til, når det er finansiert gjennom bistandsmidler.

– Tok vi ut aksjeutbytte?, spør Khalid Hasan

(director corporate affairs). – Det var i så fall bare den ene gangen. Vi investerer alt vi tjener i GP på nytt. Vi har fortsatt et stort potensial for vekst, legger han til, og viser oss et kart over Bangladesh med mange grønne flekker på. Det det er grønt er det dekning, der det er hvitt er det ikke

«Milliardene strømmer inn for Telenor»

Dagens Næringsliv

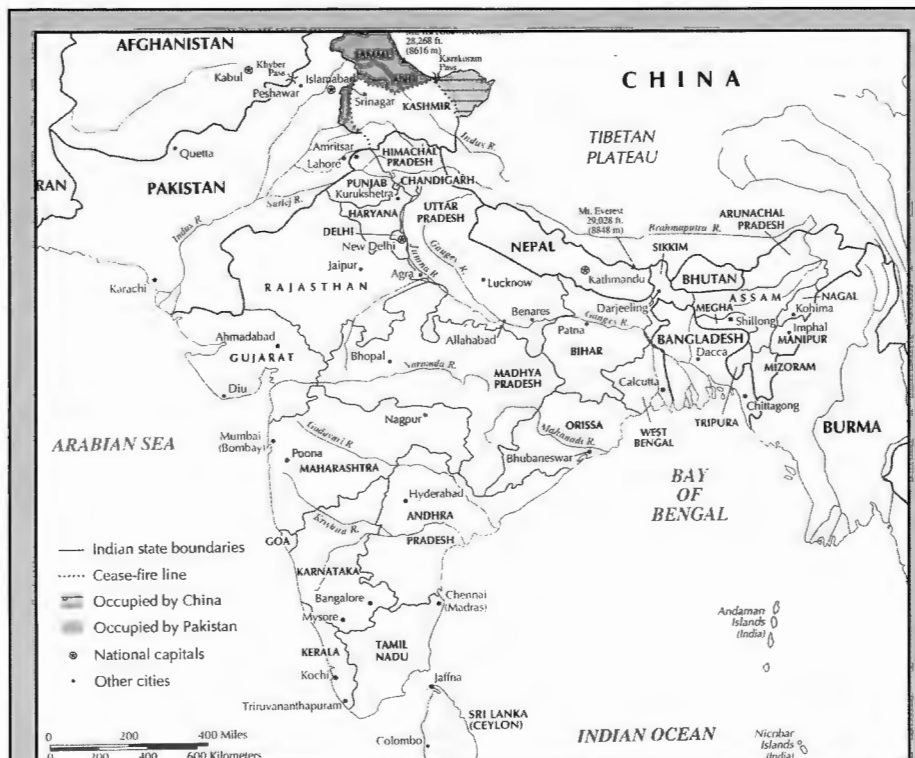
dekning enda. Det er fortsatt en del hvitt igjen. Vi sitter i toppetasjen av Overseas Tower, hovedkontoret til GP.

Slår hardt ned på korrupsjon

Helt fra starten i 1997 har Telenor vært største eier og bidratt med ledelse og fagkunnskap i alle deler av selskapet. Firmaet styres fra Dhaka av en norskdominert toppledelse, og i oppstartfasen jobbet over 40 normenn i Bangladesh. Khalid Hasan trekker fram kunnskap som det viktigste Telenor har bidratt med. Kunnskapen om hvordan drive mobilnett og ha en god bedriftskultur. - Vi kjemper hardt mot korrupsjon. Ringer det en politiker og ber om en jobb for en sønn eller venn, sier vi: nei, det kan vi ikke gjøre. Vi driver ikke med slike tjenester, det eneste vi kan gjøre er å invitere han til å ta testen før vi ansetter folk. Vi tester dem, for vi vil bare ha de beste, fortsetter Hasan. På hver stilling de utlyser får de rundt tusen søknader. Bare om lag tretti blir invitert til å ta testen. Å invitere sønnen til en politiker til testen høres ut som en tjeneste, men kanskje man må se det med bangladeshiske øyne. GP har som et viktig mål å ansette kvinner. Men kun 143 av 800 ansatte er kvinner. De fleste av dem jobber i callsenteret.

I 2002 gikk en netto kapitalstrøm på nesten 200 milliarder US dollar fra landa i den tredje verden til rike land. For sjetten år på rad gikk det i 2002 mer kapital ut av landa i den tredje verden enn inn i disse landa. En stor del av dette er utbytte av investeringer som tas ut av landet. Tallene er hentet fra Peder Martin Lysestøl i Klassekampen 2. september 2004.

"Å være den ledende leverandøren av telekommunikasjonstjenester i hele Bangladesh med fornøyde kunder og aksjeeiere, og entusiastiske ansatte" er Grameen Phones visjon. Khalid Hasan er uten tvil begeistret over det selskapet holder på med. Hva jentene på callsenteret tenker får vi ikke vite. Det ringer konstant, så heller ikke alle kundene er fornøyde. Aksjonærene derimot kan glede seg, for enda er det mye hvitt igjen på kartet.

Bangladesh-historie på 1-2-3

BANGLADESH ER KJENT SOM et svært fattig land, som stadig blir rammet av flom, tørke og sykkloner. Landet er tett befolket og ligger innerst i Bengalbukta. Det meste av grensa er mot India, men Bangladesh har også en kort grense mot Myanmar (Burma) helt i sørøst. Hvert år blir en tredel av landet oversvømt under Moonsoon-regntida. Store deler av befolkningen er landløse og lever på lite dyrkbart, svært flomutsatt land. De er utsatt for sykdommer gjennom smitte fra forenna vann – både fra industri, fiske og naturlig arsenikkholdig grunnvann.

BEFOLKNINGEN I BANGLADESH er på over 141 millioner. En tredel av befolkningen er under 14 år, mens kun litt over 3 prosent er over 65 år. Medianalderen er 21, 5 år både for menn og kvinner. Forventa levealder er 61,71 år. Noe lavere for kvinner enn for menn. 98 prosent av befolkningen er bengali, 2 prosent stammefolk. 83 prosent er muslimer, mens de fleste andre er hinduister. Offisielle språk er bengali (bengali) og engelsk, men under halvparten av befolkningen kan lese og skrive. Navnet Bangladesh betyr "bengalernes land", et folk som har vært svært viktige i Indias historie. Befolkningen har vært overveiende muslimsk siden 1200-tallet. Under den nyere historia har landets befolkning blitt styrt av hinduistiske overherrer og av britiske kolonialister. Britene kontrollerte fra 1805 et stort India, som dekker dagens India, Pakistan og Bangladesh. Da britene forlot India i 1947 og landet ble uavhengig førte motsetninger mellom muslimer og hinduer til den voldelige delingen av landet, i India og Pakistan. Pakistan ble bestående av Vest-Pakistan og Øst-Pakistan, geografisk atskilt med India liggende mellom.

I 1971 LØSREIV ØST-PAKISTAN seg på grunn av misnøye over alle privilegiene som tilfalt den vestlige delen, dagens Pakistan, og dannet staten Bangladesh. Kanskje så mye som en million mennesker ble drept under den blodige løsrivelseskrigen, store deler av landets elite ble massakrert og infrastrukturen totalt ødelagt. Massive hjelpeaksjoner ble satt i gang, og Beateles George Harrison organiserte den første internasjonale rockekonserteren for veldedighet «Concert for Bangladesh».

SIDEN OPPRETTELSEN HAR LANDET vært preget av politiske kupp, oppløste parlamenter, opprør i befolkninga og alvorlige naturkatastrofer. I 1990 fikk landet et flerpartisystem etter 15 års militært styre. President Iajuddin Ahmed er statsoverhode. Presidentens makt har blitt innskrenka, men har fortsatt betydning når parlamentet blir oppløst og rensatt. Begum Khaleda Zia, leder av Bangladesh nasjonalistparti (BNP) blei valgt til statsminister i 1991. Fra 2001 har Zia styrt med støtte fra tre småpartier (Jamaat-i-Islami, Islami Oikya Jote og Jatiya Party (Manzur)). Det store opposisjonspartiet er Awami-ligaen, ledet av Sheik Hasina Wajed, datter av Mujibur Rahman som førte landet til uavhengighet. Mens Zia er enka etter mannen som sannsynligvis sto bak drapet på Mujibur Rahman. I tillegg er Bangladesh Communist Party et stort parti.

Av Johanne Bergkvist

Demokratiutvikling eller næringslivsstøtte?

Norske myndigheter har kuttet 40 prosent av bistanden til Bangladesh. De stiller krav om demokrati og myndighetenes styringsevne, men favoriserer næringslivsstøtte framfor demokratiutvikling.

> TEKST: MACEL INGLES

På "Bangladesh Development Forum" i mai 2004 kom givrelandene og de internasjonale hjelpeorganisasjonene med krav om at myndighetene måtte sette i gang tiltak for å bedre lov og orden, stoppe korrupsjonen og styringsproblemene i landet for å få utbetalt lånepakken på to milliarder dollar fra det internasjonale hjelpesamfunnet.

Norge har kuttet bistanden til Bangladesh med 40 prosent. Den norske ambassadøren i Bangladesh, Aud Lise Norheim, forklarte i juni 2004 at når "utenlandsk hjelp ble kuttet fra 16 millioner dollar forrige år til 10 millioner dette året, er det fordi Bangladesh mangler god styring, og at lov og orden er i ferd med å forsvinne". Andre grunner til det norske kuttet skal være korrupsjon og sen igangsetting av bistandsprosjekter.

En rapport fra myndighetene viser at bare 40 prosent av midlene kom fram i fjor. Utviklingsprogrammet hadde en nedgang fra 203 milliarder taka til 190 milliarder taka. Finans- og planleggingsminister i Bangladesh, Saifur Rahman, la delvis ansvaret på eget departement, og forklarte budsjettkuttene i New Age, med å vise til en "dårlig iverksettelsesevne". Men han gikk også ut mot

de internasjonale låneinstitusjonenes "stramme betingelser for å iverksette bistandsprosjekter" som nok et hinder for Bangladeshs myndigheter.

Resultater, troverdighet og kontroll

Den norsk-bangladeshiske felleserklæringen som ble undertegnet i 2003 gjorde styring og demokrati sentralt i utviklingshjelpen. Om "Mål og områder for samarbeid" står det: "Hovedmålet for vårt samarbeid er å støtte Bangladesh sine tiltak for å redusere fattigdom. God styring er å bekjempe korrupsjon, bedre den finansielle administrasjonen og om å respektere menneskerettighetene. Dette er vitale betingelser for å oppnå utviklingsmålene i Bangladesh. [...] Spørsmål knyttet til myndighetenes styring av landet er derfor det overordnede spørsmålet for utviklings-samarbeid mellom Bangladesh og Norge. Både når det gjelder en utviklingspolitisk dialog og når det gjelder andre aktiviteter våre land samarbeider om."

Om bistandens størrelse heter det: "Begge lands myndigheter forplikter seg til å gjøre alt de kan for å tillate at utvikling og samarbeid når et passende nivå. Størrelsesordenen på samarbeidet kan imidlertid bli økt eller svekket basert på en vurdering av virkning og troverdighet".

Oppfylging av politiske krav som betingelse for bistand er ikke noe nytt. Utviklingsbanker la på 1990-tallet spesifikke kriterier til grunn for sine "myke lån" til mottakerlandene. For å sikre landenes tilbakebetalingsevne fulgte det med en rekke kriterier som årlig ble fastsatt av bankene (Country Policy and Institutional Assessments (CPIA)). Blant de 20 kriteriene som legges til grunn av CPIA handler seks om myndighetenes

politikk.

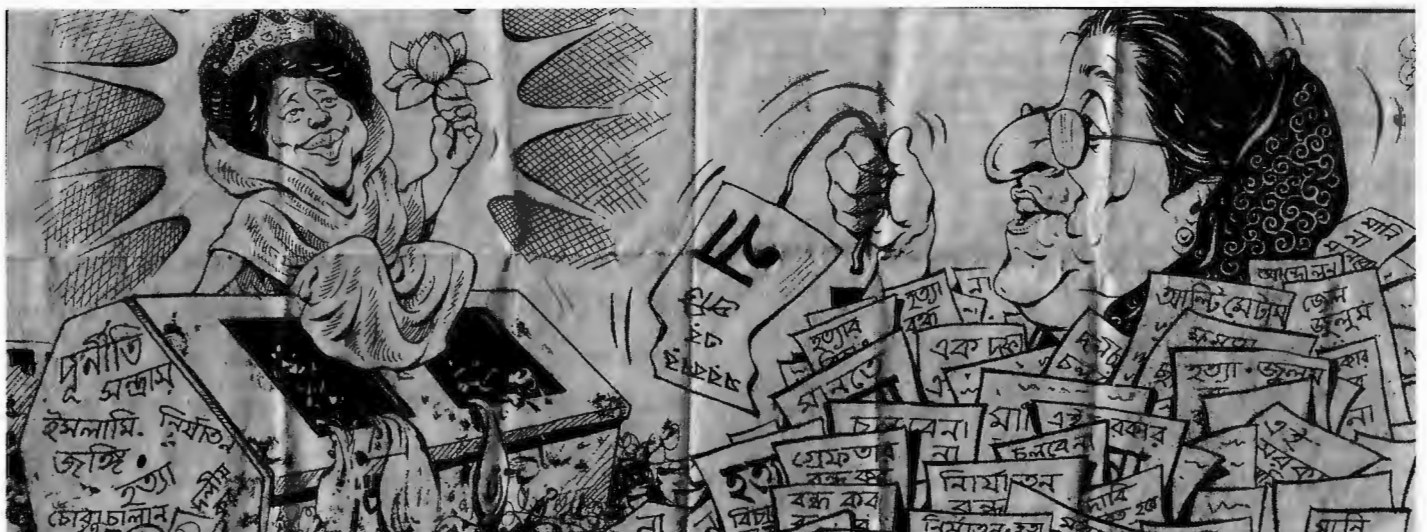
For norske myndigheter handler ikke u-hjelp bare om "å bygge demokrati og lovlighet, men også om å bygge opp kapasitet for å skaffe resultater, troverdighet og kontroll". Det uttalte bistandsminister Hilde Frafjord Johnson i en tale til DFID(?) i mai 2004. Men det ser ut til at norske myndigheter, og kanskje heller ikke andre internasjonale hjelpeorganisasjoner har forstått at gjennom å knytte betingelser til myndighetene gjennom u-hjelp forsøker de i virkeligheten å tvinge deres egen politikk på andre land. Nupi-forsker Torhild Skard sa følgende i Aftenposten 12. juli 2004: "Det blir ikke problematisert at Norge nå vil kreve mer enn før av mottakerlandene når det gjelder styresett og korrupsjon og gripe direkte inn i den indrepolitiske maktkampen."

Demokrati noe nytt

Det kan også virke som om uavhengige organisasjoner forsøker å fylle gapet myndighetene har latt bli igjen. Vi har møtt Taleya Rehman, lederen av den uavhengige organisasjonen Democracy Watch, og spurte henne om hvordan demokratiet og styringen av landet kan bli bedre. Hun sier:

- Den eneste veien å gå for å styrke demokratiet i landet vårt, er å utdanne folk om hvordan et demokrati fungerer. Sammen med oss under intervjuet var programdirektør Wazed Feroj Kiron, ei ung kvinne. Hun sier oppgitt:

-Det er sant at vi har en lang vei å gå når det gjelder demokratisk styring. - Men for å forbedre den demokratiske styringen av landet må vi utdanne folk, og særlig ungdom, om rettighetene deres og hvilket ansvar de har som stemmeberettigede. Slik kan de velge seg myndigheter som

MAKTKAMP: Kampen mellom partilederne Zia og Hasina har ført til slagordet «ingen kvinner i politikken».

- Governance er nyordet innenfor bistandsarbeid. Styring, men ikke nødvendigvis myndighetenes. Governance framfor governing. Det er rett og slett demokratisk outsourcing.

også blir ansvarlige overfor dem.

Democracy Watch, som ble etablert i 1995, gjør nettopp dette. I fem år har de satt i gang utdanning, ledelseskurs og seminarer for ungdom. De har organisert "demokratifestivaler" i områdene rundt Dhaka, Bogra, Mymensingh og Chittagong ved hjelp av Norad-midler. "Vi har reist rundt i landet og fortalt folk om deres rettigheter, arrangerte møter for ungdom og kurs for stemmeberettede. På demokratifestivalene kom det minst 6000-8000", forteller Rehman.

- Hvorfor ble det ikke en demokratisk oppblomstring etter uavhengighetskrigen mot Pakistan i 1970-årene?

- For oss Bangladeshere er demokrati noe nytt, svarer hun. -Vi har bare vært gjennom tre valg siden uavhengigheten. Etter uavhengigheten fra Pakistan har regimene eksperimentert med forskjellige politiske systemer: flerpartisystem, ettpartistater, militærjuna og det parlamentariske systemet vi har i dag.

Rehman fortsetter: -Til tross for demokratiseringen vi har sett på 1990-tallet, etter store folkelige protester, har ikke myndighetene etterlevd folks krav om mer politisk innflytelse. Politisk opposisjon blir fortsatt forfulgt. De viktigste politiske og økonomiske spørsmålene i landet vårt blir skjøvet i bakgrunnen til fordel for maktkampen mellom de to største politiske partiene.

Dette er regjeringspartiet Bangladesh National Party (BNP), ledet av statsminister Begum Khaleda Zia og opposisjonspartiet Awami League. I dag blir regjeringspartiet anklaget for korrupsjon og vanstyre og blir hele tiden utfordret av opposisjonspartiet, ledet av Sheikh Hasina. Virkemidlene de bruker er nasjonale streiker og arbeidsstans.

Entusiasmen forsvinner

- Mens valgopplutningen var stor, opp til 80 prosent i tidligere valg, ser entusiasmen nå ut til å forsvinne, hevder Rehman. Dette forklarer hun med at myndighetene ikke har klart å holde løftene fra valgkampen. - Dette er hvorfor folk i Bangladesh ser etter alternativer, sier hun og forklarer videre: -Både nasjonalistene i Jatya, islamistene i Jama'at og til og med utbrytergruppen fra regjeringspartiet, Bangladesh Bikalpa Dhara Party, høster stemmer på protester mot regjeringens politikk. Jeg tviler på om folk ville stemt Awami tilbake til makten.

Det første valget ble vunnet av BNP, men de tapte det andre valget til opposisjonen. Hun forteller også at kampen mellom Zia og Hasina har resultert i at folk har begynt å si "ingen flere kvinner" (i politikken), en utvikling som hindrer kvinnelig representasjon i regjeringa og styrende organer.

Til tross for alle kreftene som er lagt inn i å bygge en demokratisk kultur tok Norad-midlene til Democracy Watch slutt i 2003.

-Jeg vet ikke helt hvorfor NORAD trakk tilbake støtten til våre programmer. Vi har hørt at det har vært et politisk skifte når det gjelder bevilgningene til humanitære organisasjoner. -Den typen arbeid vi gjør kan egentlig ikke måles kvantitativt på samme måte som andre prosjekter, så kanskje dette er grunnen til at Norad ikke lenger vil støtte oss, fortsetter hun. Førstesekretær Wilhelm Wiig ved den norske ambassaden i Bangladesh kjente ikke til hvorfor støtten ble trukket tilbake.

Forhåndspakket demokratieksport

Årsrapporten fra Norad i 2003 viste at av 123

millioner norske kroner som ble gitt i utviklingshjelp til Bangladesh, ble bare 7,9 prosent brukt til å forbedre styringen av landet. Rundt 73 prosent gikk til helse, utdanning, økonomisk utvikling og handel. Så selv om norske myndigheter har stilt strenge krav til demokrati og styring har Norad brukt bare en liten del av bistandspengene til å forbedre den politiske styringen av landet.

Norge innfører en "forhåndspakket demokratieksport". Dette innebærer å bygge opp demokratiske institusjoner, sentrumpartier ved valg, en tredeling av makten (lovgivende, utøvende og juridisk), aktive private medieinstitusjoner og uavhengige organisasjoner og lobbyister som kan overvåke politikerne. De skal også sørge for at resultatorienterte, sosialøkonomiske modeller blir iverksatt. Til grunn for dette legges det at demokrati også må innebære sosial rettferdighet og mulighet til et verdig liv for hele folket. Denne tankegangen legges også til grunn i felleserklæringen mellom Norge og Bangladesh. I denne blir god politisk styring satt foran for eksempel økonomisk likhet, og som et premiss for hjelp fra Norge. Videre skal Norges oppskrift for en vestlig demokratimodell bidra til at det blir "et større rom for meningsfulle og stimulerende politiske ideer og bevegelser".

Når vi utfordrer den offisielle norske politikken på bistand i Bangladesh, er et viktig spørsmål: Bidrar kravene om bedre styring til demokratisering, eller er det slik at Norge bare blindt følger etter kravene fra de internasjonale bistandsorganisasjonene når landet fordømmer myndighetene i landet? Står dette i veien for politisk frihet og politiske prosesser i mottakerlandene?

DEMOCRACY WATCH: Støtten til de ulike demokratifremmede prosjektene Democracy Watch driver har mistet norsk støtte til fordel for næringslivsstøtte.

På de fattiges bekostning?

Bangladesh er pionérer i et svært vellykket mikrokredittprogram, hvor det blir gitt lån til grupper som normalt ville hatt vanskelig for å få lån i en vanlig bank.

> TEKST: MACEL INGLES

Mikrokreditt er blitt en hjørnestein i Bangladesh sine tiltak for å bekjempe fattigdom. Det står i sentrum for landets programmer for å redusere fattigdom. Nettverkslån blir gitt til stadig fler av landets fattige, og over 13 millioner deltar i forskjellige mikrokredittprogrammer. Både myn-

dighetene og humanitære organisasjoner driver programmene, som det finnes flere enn 700 av i Bangladesh.

Blant de humanitære organisasjonene finner vi pionéren Grameen Bank som i juni 2003 hadde spredt over 180 milliarder taka gjennom utstedte lån til omlag 2.8 millioner medlemmer i 390 distrikter over hele landet. Grameen Bank ble anerkjent for å ha gitt utviklingsland et effektivt verktøy for å bekjempe fattigdom. Programmet blir nå innført over hele verden og rekker ut til nær 68 millioner familier, ifølge "Microcredit Summit Campaign Report".

I tillegg til Grameen Bank finnes det tre viktige humanitære organisasjoner tilknyttet mikrokredittprogrammene i Bangladesh. Bangladesh

Rural Advancement Committee (BRAC), Proshika og Rangpur Dinajpur Rural Service (RDRS). Sistnevnte har 8-9 millioner i årlig inntekt fra sine mikrolån og er blant Kirkens Nødhjelps hovedmottakere av norsk u-hjelp i Bangladesh. Norske Olav Hodne hjalp til med etableringen av organisasjonen i 1971 for å hjelpe bangladeshere i indiske flyktningeleire under uavhengighetskrigen. RDRS har blitt en utviklingsorganisasjon som jobber ut fra et helhetlig perspektiv der man ikke bare fokuserer på hvilke tjenester lokalbefolkningen trenger, men også hvilke sivile rettigheter de har krav på.

Nettverkslån til fattige

RDRS arbeider i Rangpur og Dinajpur, bare få kilometre fra den indiske grensen. Området er ifølge en undersøkelse gjort av "International Rice Research Institute", blant de fattigste i Bangladesh. Generaldirektøren i RDRS, Kalamuddin Akbar, forteller at organisasjonen ble værende i disse områdene ettersom de er akkurat like sårbare nå som på 1970-tallet. En av grunnene er at området er spesielt utsatt for både flom og tørkeperioder.

RDRS prøver å nå ut til de mest hjelpetrenge. De fattigste husholdningene blir oppfordret til å danne sparegrupper. Medlemmene må spare 10-20 taka i uka i seks måneder, så kan gruppa få et lån fra RDRS på opp til 3,000 taka. Gruppa tar i fellesskap avgjørelsene om hvem som får lån, og sørger for at de blir betalt tilbake. En forutsetning for å kunne ta opp lån er at man går på et kurs gjennomført av RDRS. Lånene blir oftest brukt til å dyrke korn, ris, drive med fiske og andre mindre næringstiltak. Andre kurs RDRS tilbyr er kvegdrift, veving, skredderkunst, silkeproduksjon og gartneri. En førstegangslåner kan for eksempel låne 1,000 taka og betale tilbake 25 taka i uka til summen og rentene er betalt tilbake. Et medlem som har betalt tilbake hele lånet kan så ta opp et større lån hvis de andre i gruppen mener hun er kredittverdig.

I 2003 har RDRS' utbetalinger nådd ut til 256519 lånetakere (70 prosent av dem er kvinner) og totalt betalt ut opp til 3.2 milliarder taka. En tilbakebetalingsrate på 94 prosent er kravet fra PKSF (myndighetenes fond og finansiert av verdensbanken) for at humanitære organisasjoner skal få lov til å gi lån. Kalamuddin Akbar innrømmer at "ut fra deres erfaringer er tilbakebetalingsraten bare 90 prosent", men at det "realistisk sett ikke er mulig å gjøre mer enn å holde oppe dagens tilbakebetalingsrate".

De høye rentene som er knyttet til lånene er

SPAREBOKA: Hver uke blir det ført regnskap over lån og sparing.

VELLYKKET: Anora Faruq har tatt opp sitt tiende lån og har bygget hus, driver kveg og dyrker mais.

ofte et punkt som utlånerne blir kritisert for. Myndighetene oppfordrer humanitære organisasjoner til å holde rentenivået på under 12 prosent. Likevel gir RDRS 5 prosent rente på bankinskudd og tar 15 prosent i lånerente. Akbar sier at "RDRS kan ikke følge opp dette direktivet fra myndighetene fordi det ville ødelegge organisasjonens fi-

MINIBUTIKK: Selv en liten investering kan forandre mye for de fattigste.

nansielle levedyktighet". Han forsvarte også organisasjonenes høye renter ved å vise til en studie gjennomført av Verdensbanken som viste at jo høyere renten er, jo høyere er tilbakebetalingsraten. "Det viktige", sa han "er at kreditt er tilgjengelig – det betyr at de humanitære organisasjonene kan skaffe billig kreditt uten betingelser for de fattige". Han insisterer også på at det å gi de fattige nettverkslån er verdt risikoen, ettersom erfaringene fra Bangladesh viser at de fattige er kredittverdige og ikke ute etter å "svindle myndighetenes banker".

RDRS' finansdirektør for mikrokreditt, Tapan Karmaker, legger til at "selv om 20-30 prosent av lånene blir brukt til andre formål enn det som er intensjonen, er de fortsatt istand til å holde oppe tilbakebetalingene på dagens nivå". Han forklarte at "forskjeller og problemer med lånebetalinger noen ganger har forståelige grunner slik som at kveg dør, man mister familiemedlemmer eller at man gifter seg". I slike saker gir RDRS medlemmene muligheten til å ta opp større lån for å ta igjen det tapte og gi dem en bedre sjanse til å betale tilbake lånene. I det siste har RDRS tillatt medlemmer å trekke fra sine oppsparte midler når det oppstår kritiske situasjoner i familien, for å betale tilbake gruppens lån. RDRS' ansatte følger også opp hvordan det går med gruppa og

undersøker hvordan betalingsvevnen er.

Forandrer hverdagen til det bedre

Vi besøkte et av områdene RDRS driver i Rangapur og Dinajpur for å høre lånemottakernes egne erfaringer. Vi intervjuet flere fra de mest utsatte gruppene i de to distriktene, stammekvinner i Rangpur og landløse småbønder i Dinajpur.

I Birgonj, Pirjong vest for Rangpur, i en av Chatochopukur-folkets stammelandbyer, møtte vi Mungli Murmo (40), mor til fire døtre og to sønner. Lånet fra RDRS på 80000 taka har gjort det mulig for henne å skaffe tilbake jord familien arvet fra hennes svigermor, men som de hadde pantsatt til en annen bonde. I dag driver de jorda selv. Risen de høster skaffer dem en selvstendig inntekt. Murmo er bare én av de 26 medlemmene i hennes samfunn som fikk en kreditt på 320000 taka for å sette i gang næringstiltak

fra RDRS etter å ha spart opp 12,136 taka.

Ekstra inntekter

I Dinajpurdistriktet, ved RDRS sitt Lalmonirhatkontor, møtte vi ti kvinner som tilhørte Santalurfolket, alle mellom 16 og 25 år, som øvde på teppeveving. Vi ble fortalt at de var den tredje gruppa med kvinner som gikk gjennom trening i håp om å kunne lære seg å bli vevere. Gjennom å gå på kurset vil de kunne ta opp mikrokredittlån for å kjøpe sine egne materialer og kunne starte egne veverier for å skaffe ekstra inntekter til sine familier. Flere av kvinnene er landløse og blir ofte diskriminert av den muslimske majoritetsbefolkningen. Ofte må de ta jobb som landarbeidere. De fortalte at det å lære å veve kunne gi dem noen ekstra inntekter når det ikke var landarbeid å få.

På samme sted fikk vi være til stede på et ukentlig møte med ti landløse kvinner som var en del av ei gruppe som mottok nettverkslån. Én etter én leverte kvinnene inn sin bankbok til Manura fra RDRS, slik at hun kunne notere ned oppsparte midler og tilbakebetalingene av lån som kom inn på møtet. De fortalte at det var femten medlemmer av gruppa og at minst ti av dem allerede betalte tilbake på lånene, åtte av dem satte inn oppsparte midler denne gangen.

Anora Faruq (32) er kvinnegruppas leder. Før hun skaffet seg mikrokredittlån var hun og familien jordløse og eide bare et lite hus. I dag, etter å ha skaffet seg 10000 taka i lån, hennes tiende lån fra RDRS siden hun ble med i gruppa i 1994, har de tatt tilbake en gård de pantsatte til en annen bonde, bygget et nytt hus, dyrker mais og driver kveg. Ektemannen Mamut Faruq (37) har også investert pengene sine i næringsvirksomheten og kjøper og selger vannbeholdere som han tjener minst 100 taka på hver dag. Slike vannbeholdere er nødvendige for å hente og bære vann. Framtiden ser mye lysere ut for familien, og alle de tre sønnene går på offentlige skoler fra 1. til 7. klasse.

Ramisa Begum (35) har tatt opp sitt syvende lån. Det har hun brukt til å åpne en liten butikk som selger matolje, krydderblader, sigaretter, fyrstikker, salt og litt grønnsaker. På dette tjener hun 20-25 taka hver dag. En del av lånet har blitt brukt på ektemannens næringsdrift, som består i å selge kjøkkenutstyr ved ferja, noe som bringer inn 100 taka mer om dagen. Lånene har bedret familiens situasjon og hun planlegger å ta opp et ytterligere lån for å drive kveg, så snart hun har tilbakebetalt det siste lånet.

Men ikke alle lånetakere er like heldige. Taleya Rehman, direktøren i Democracy Watch, fortalte om sin hushjelps erfaringer med nettverkslån. Hushjelpen forlot ansettelsesforholdet med Rehman for å drive med kveg etter å ha fått et lån fra en annen humanitær organisasjon. Kveget døde av en ukjent årsak, så hun tok opp et nytt lån og prøvde å dyrke korn, men flom etterlot henne med mer gjeld enn inntekt. Under press for å betale tilbake lånene måtte hun fortsette som hushjelp.

Tjener på de fattige

Selv om mikrokredittprogrammene i Bangladesh spiller en viktig rolle for å forbedre situasjonen for de fattige, viser en undersøkelse fra "Bangladesh Institute of Development Studies" at fattigdommen totalt sett ikke har sunket. Den åpenbare motsetningen i disse funnene forklares med at programmene mislykkes i å nå ut til de aller fattigste, som utgjør omlag halvparten av alle fattige i Bangladesh. Dette betyr at selv om kreditt er tilgjengelig, gjelder ikke dette for de aller fattigste. Kravet om å spare penger først og rentene på 15 prosent er rett og slett for høye, sammenliknet med rentenivået på 9-10 prosent i kommersielle institusjoner.

Myndighetene mangler virkemidler for å regulere aktivitetene knyttet til nettverkslån fra de humanitære organisasjonene. Rentenivået lånetakerne må betale blir fastsatt av organisasjonenes ledere. Den samme undersøkelsen viser også at mangel på sunn konkurranse blant utlånerne og manglende informasjon om hva de forskjellige lånetakerne skal betale, bidrar til det høye rentenivået. Humanitære organisasjoner, som RDRS, tar

KJØPTE TILBAKE ARVEN: Mungli Murmo fikk kjøpt tilbake jorda de hadde pantsatt etter å ha tatt opp mikrokreditt.

også en risiko med kollektive gratislån og ansvar for tvilsomme og dårlige lån, slik at det er vanskelig for dem å senke utlånsrenta. Til tross for presset om å bedre lånetakernes økonomiske situasjon og å oppnå finansiell stabilitet.

På kort sikt er det helt klart at med brukbare renter kan mikrokreditt forbedre livene til de fattige. Imidlertid er det ikke nok med mikrokreditt. For å gjøre samfunn på landsbygda levedyktige i det lange løp bør myndighetene sørge for en landbrukspolitik som utvider mulighetene til et bedre liv for de fattige. Å forbedre finansinstitusjonene på landsbygda, å skaffe infrastruktur og å støtte små foretak og nye landbrukstiltak er noen av de feltene man bør se på. Å ikke gjøre det er å sette de fattige i en situasjon godt beskrevet av forret-

ningsmannen Muhammad Ekramul Aziz, som vi tilfeldigvis møtte på kafe i Dhaka: -Hvis du legger noen få taka i en fattig manns hånd blir han ikke rik. Han blir fortsatt en fattig mann med noen få taka i hånden.

På lang sikt er presset for finansiell stabilitet på de humanitære og andre organisasjoner i Bangladesh skadelig for de fattige i landet. Nettverkslån åpner et mulighetenes vindu for de fattige, men tvinger også de fattige til å måtte betale mer for å få muligheten til å forbedre sine liv. Hvis myndighetene, hjelpeorganisasjoner og humanitære organisasjoner setter økonomiske marginer foran de fattiges overlevelse er det grunn til å stille spørsmål om nettverkslån virkelig er løsningen på fattigdomsproblemet.

Jute, ikke plastikk!

Kunstige fibre har tatt over, ble det påstått fra alle hold. Men etter at "Adamjee Jutemill" ble lagt ned, økte India produksjonen sin og råjute ble smuglet over fra Bangladesh til India.

> TEKST: BERET WERNER

Det føites som å reise 150 år tilbake i tid, da vi besøkte "Karim Jutemill" helt i utkanten av hovedstaden i Bangladesh, Dhaka. På vei til jutefabrikken var vi fortsatt 100 prosent i Dhaka anno 2004 og sto i kø med noen av de fire millioner pendlere som drar inn og ut av Dhaka hver dag. Eksos og tuting, nesten helt til porten av fabrikk. Vi blir bedt om å vente litt, det er ikke sikkert at de slipper oss inn, vi må få kontakt med fagforeningslederen først. Vi venter innafor porten og vakten liker slettes ikke at vi er der. Han er nervøs og løper til telefonen hele tida for å finne ut hva han skal gjøre med oss. Arbeiderne som kommer ut av fabrikk derimot, ser nysgjerrig på oss og noen stopper til og med og vi får snakket litt. Vi snakker med en som har jobbet på en an-

nen jutefabrikk 25 år, men den ble lagt ned for to år siden. Nå jobber han på denne, men uten fast kontrakt og han vet aldri om han kommer til å ha jobb neste uke. Og det bekymrer ham og de andre arbeiderne, for det er blitt varslet at fabrikk skal stenge, men ingen vet når.

Landets stolthet

Juteindustrien var engang stoltheten til Bangladesh, i 72-72 utgjorde råjute og juteprodukter som garn, sekker og tepper, henholdsvis 38,5% og 51,4% av den samlede eksporten. I 2002-2003 var det kun 1,3% og 3,9%.

Bangladesh har det ideelle klima for å dyrke jute og kvaliteten er av den beste. Men selv om jute har blitt en liten del av eksporten, betyr produktet mange jobber til fabrikkarbeidere og bønder, for det er arbeidskrevende å produsere jute. Derfor var sjokket stort da verdens største jutefabrikk, Adamjee jutemill, ble stengt i 2002. Det var ikke bare 23.000 arbeidere som mistet jobbene sine, men også hundretusenvis av bønder som mistet inntektsgrunnlaget sitt. Fabrikk hadde lenge gått med store underskudd, men siden den var eid av staten ble den subsidiert for å opprettholde produksjonen. Men så kom det klar beskjed fra verdensbanken om å kvitte seg med industri som går med underskudd. Privatiser eller legg ned, var alternativene. Noen fabrikk ble

privatisert, men nå er også 25 av de 35 privateide fabrikk lagt ned. Dessuten ble det påstått at det nesten ikke fantes et marked for jute og juteprodukter lenger. Kunstige fibre har tatt over, ble det påstått fra alle hold. Men etter at "Adamjee Jutemill" ble lagt ned, økte India produksjonen sin og råjute ble smuglet over fra Bangladesh til India. Fabrikkeierne i India tok gladelig imot, for kvaliteten fra Bangladesh er mye bedre.

Uten verneutstyr

Grunnene til at produksjonen går så dårlig må ligge andre steder, og når vi til slutt får se på fabrikk kommer vi på flere årsaker. Det er som å reise tilbake i tid, til 1800-tallets engelske industri: Fabrikkhaller har hundrevis av store maskiner, det er varmt, lufta er tett av fibre som svirrer rundt i lufta, det lukter maskinolje, jute og kjemikalier og det bråker noe helt vanvittig. Arbeiderne jobber uten verneutstyr, uten øreplugger eller masker. Mange går barbeint på det ujevne gulvet som er dekket til med jute og noen metallplater i et forsøk på å jevne det ut. På dette gulvet fosøker noen kvinner å få dyttet en vogn med halvferdig spinnert garn til neste stasjon. Det tar tid, for det mangler et hjul og de andre tre henger seg konstant fast i metallplatene på gulvet.

Vi har vært her i fem minutter og jeg har forferdelig vondt i hodet og må småhoste. Vi møter

UVISST: Når Karim Jutemill stenges for godt er det ingen som vet.

NEKTER Å GI OPP HJEMMET SITT: Fagforeningslederen Awal (bak t.v) kjemper for at jutefabrikken skal bestå og nekter å flytte fra det trange arbeiderkvarteret.

Awal, lederen for "Karim Jutemill Labour Union". Jutesektoren er en av de få som har fagforeninger i Bangladesh. Han viser oss rundt i fabrikkene, fra kvalitetssortering av råjuten, over diverse mykningsprosesser og et stort antall spinnerier, til veving av tøy og sying av sekker. Men nå er vi altså her i 2004 og denne fabrikk produsere 45 tonn juteprodukter hver dag med sine 508 maskiner og 5000 ansatte. Men det blir ikke nok penger ut av det og derfor skal den stenges, man vet bare ikke helt når.

Nekter å gi opp

Awal inviterer oss hjem til seg. Det gamle arbeiderkvarteret som har opplevd en voldsom fraflytting, folk har mistet jobbene sine og prøver å få seg jobb andre steder. Det er trangt mellom husene, men i bakgården hans står en flere meter høy palme som han har planta selv. Han vil ikke gi opp hjemmet sitt og arbeidsplassen sin, han vil kjempe for at fabrikkene skal få bli. Han forteller om da de streika i 57 dager på 1980-tallet, for høyere lønn, ferie og et helseutvalg og hvordan de kjempa fram 14 sykedager i året og litt erstatning når man fikk lungeskader av fibrene som svirrer i lufta. Det er liten bevissthet rundt helserisikoen, folk kommer hjem fra jobben og merker fibrene som sitter fast i halsen, så spiser de

derkvarteret som har opplevd en voldsom fraflytting, folk har mistet jobbene sine og prøver å få seg jobb andre steder. Det er trangt mellom husene, men i bakgården hans står en flere meter høy palme som han har planta selv. Han vil ikke gi opp hjemmet sitt og arbeidsplassen sin, han vil kjempe for at fabrikkene skal få bli. Han forteller om da de streika i 57 dager på 1980-tallet, for høyere lønn, ferie og et helseutvalg og hvordan de kjempa fram 14 sykedager i året og litt erstatning når man fikk lungeskader av fibrene som svirrer i lufta. Det er liten bevissthet rundt helserisikoen, folk kommer hjem fra jobben og merker fibrene som sitter fast i halsen, så spiser de

«Strafferammen for ulovlig plastposeproduksjon er ti år!»

en banan og tror at det ordner ting. Men det gjør ikke det og det er veldig mange som blir sjuke. Da får man 9 måneders lønn og betalt sykehusoppholdet.

Jeg lurer på om de ikke hadde vært mer effektivt å investere i verneutstyr. Ineffektivitet er det viktigste argumentet for å legge ned fabrikkene. Men det virker ikke som det egentlig skal så mye til for å få det litt mer effektivt, når det går an å produsere 45 tonn hver dag på 50 år gamle maskiner. Mangel på etterspørsel er et annet argument for nedleggning. Men kanskje det er mulig å øke den igjen? I Bangladesh har de forbudt bruk av plastposer fordi det ble for mye søppel som de ikke visste hva de skulle gjøre med, og innført papirposer og "jutebags" isteden. Små nettingsposer i hvitt, rosa eller neongrønt. En fantastisk idé. Spesielt siden de er billigere å produsere enn plastposer, i hvert fall så lenge oljeprisen er så høy som den er. Strafferammen på ulovlig plastposeproduksjon er ti år! Uansett ville miljøet være svært takknemlig, så det er kanskje på tide å grave opp gamle tyske slagordet fra 1970-tallet, "Jute statt Plastik!" Jute istedenfor plastikk!" Så kanskje det er mulig å redde juteindustrien og gi Bangladesh noe av stoltheten sin tilbake?

**Jute:
tekstilmateriale, lages
av bast-
fibrene av
juteplanten**

Solidaritet – å organisera motstand mot imperialismen

Hans Husum har godt grunnlag for å uttala seg om solidaritetsarbeid. Han er krigskirurg og har jobba med krigs- og mineskader i 25 år. Opprør fekk tak i han mens han sto på farta til Afghanistan.

> TEKST: INGRID BALTZERSEN. FOTO: PRIVAT

Frå 1979 til –83 i Libanon med palestinarane, deretter Afghanistan frå –84 til – 93. Midt på 90-talet jobba han med opposisjonen i Burma (gutta til Aung San Suu Kyi på skauen som han sjølv kalla dei). Frå 1996 har han saman med ein gjeng

internasjonalistar i Tromsø jobba spesielt med mineskader i Nord-Irak og Kambodsja.

- Er det bistands prosjekt du har jobba med?

- Nei, eg har aldri jobba med "bistand", alt har vore solidaritetsprosjekt. Me har aldri kome ubedt, alltid jobba saman med lokale myndigheter eller folkelege rørsler. Prosjekta har aldri satt opp kvite ekspertstrukturar parallelt med lokale strukturar.

Husum har saman med kollega Mads Gilbert grunnlagt Trauma Care Foundation. Stiftinga har prosjekt i Norge, på Cuba, i Mosambik, Palestina, Nord-Irak, Iran, Kambodsja, Burma, Afghanistan, og Nepal. Dei har bygd opp opplæringsprogram for lokalt helsepersonell som arbeider med mineskader og andre krigsskader. Husum og Gilbert har også gitt ut ei handbok for dette arbeidet: "Save lives, save limbs". Boka finst på fleire språk, mellom anna engelsk, farsi, burmesisk og khmer.

- Arbeidet har for det meste handla om mi-

neskadar og krigsskadar. Det kortsiktige målet er å få folk til å overleva, å unngå unødige drap. På lang sikt er målet å jobba opp lokal kapasitet for å stå i mot dei imperialistiske angrepskrigane.

- Er det meningsfullt å snakka om at det er forskjell på bistand og solidaritet? Kva er forskjellen?

- Det nytter ikkje å diskutera dei to termene abstrakt og lausrive frå den skitne, blodige krigen. Bistand i forma til NORAD/SIDA/DANIDA osv er ein integrert del av den imperialistiske utanrikspolitikken. "Bistand" er definert av makta, av utanriksdepartementar, Verdsbanken og Pengefondet. Alltid kjem bistandsfolket taslande når aggresjonskrigane har stilt og quisling-regima er etablerte. Det har ein sett på Balkan, i Somalia og land etter land i Afrika. No er det registrerte 1400 hjelpeorganisasjonar i Kabul, dette er business!

Han meiner solidaritetsrørsla i Noreg har hatt problem med å skilja "bistand" og solidari-

tet. - Dei har diskutert spørsmålet i 20 år. Eg trur grunnen er at "solidaritetsfolket" har problem med å sjå seg sjølve som borgarar av ei kolonimakt, dei lev som om det enno luktar Nansen i huset. Da vert det tungt å forstå at Vår velstand er bygd på Deira blod. Å tru at "bistand" kan fungera positivt er omtrent like fäfengd som å få Arbeidarpartiet til å bli progressivt.

- Noreg har hatt som mål å profilera seg som humanitær stormakt. Kva synest du om det?

- Det gjer ingen meining å prata om menneskerettar utan å prata om makt. Makta definerer dei politiske rettane. Det er Bush og fru Devold som har makt til å okkupera Afghanistan i "menneskerettane" sitt namn. "Det fattige har bare sine egne og sitt gevær", som et gammalt afghansk ordspråk seier.

- Korleis synest du den norske staten skal leggja opp bistandsarbeidet sitt?

- Som du spør, er det umogleg å svara. Like lite finnast det progressive variantar av "bistand" som det finnast humanitære formar av imperialismen. No har me hatt 30 år med solid fagleg dokumentasjon om "bistand" som ei integrert del av kolonialismen – frå europeiske tenkjarar og intellektuelle kameratar i Sør. Og framleis sit intellektuelle på den såkalla norske venstresida i skodda og lurar på kva dei skal meina om "bistand". Eg kan ikkje forstå anna enn at årsaken til tankekvita er ei djuptgåande vegring mot blodlukta.

- Det er jo slik at fattigdom ikkje først og fremst er å væra pengelaus og matlaus. Fattigdom er avmakt, det er å måtta selja dotter si til europeiske horekundar. Solidaritet handlar ikkje om humanitære suppekjøkken, det handlar om å byggja opp motmakt der avmakta no rår.

- Synes du den norske antikrigs- og solidaritetsrørsla har eit bevisst forhold til bistand og

solidaritet?

- Nei. Ein kan til dømes sjå på Afghanistankomiteen som no har blitt ein bistandsorganisasjon. Tidlegare leiarar i komiteen, som Kristian Berg Harpviken (Prio) og Arne Strand (Chr. Michelsens institutt), sit no som seniorforskarar på kvart sitt institutt og leverer rapportar på bestilling frå UD. Det var rett av Noreg å vera med på angrepet mot Afghanistan, skriv dei. Kva er dette – anna enn politisk eskorteservice for Makta?

- Eg fryktar at toget har gått for den europeiske venstresida. Undertrykkinga har skjerpa seg etter 11. september, og "venstresida" har ikkje noe svar. Me har lenge hatt soldatar i Afghanistan, men det blir ikkje prata om. Norske ungdommar kjem tilbake som psyko-vrak etter å ha massakrert afghanske fattigbønder – men alle held kjæft. Den einaste som er på flyplassen når vi sender drapsmaskinar til Afghanistan, er Bondevik. Det liknar mest Kafka.

- Men kva med antikrigsrørsla? Det var store demonstrasjonar mot krigen mot Irak?

- Eg sat i Nord-Irak under invasjonen i 2003 og såg dei store europeiske demonstrasjonane på arabisk TV. Irakarar og kurderar var glade for støtta. Eg sa: "Vent ei veke, og sjå om dei framleis er på gata". Diverre fekk eg rett. Kor er demonstrantane no? Kven var på gata under dei seinaste massakrane i Najaf? Er ikkje 500 drepane sivile nok? Eller luktar det for mykje Islam?

- Trur du noko av problemet kan vera at venstresida har vanskeleg å finna nokon å støtta i landa som vert åtaka?

- Kven ber oppe motstanden no? På Vestbreidda, i Gaza, i Irak og i Afghanistan finn motstanden form og uttrykk innfor den islamske rørsla. Det er militante muslimar – og ikkje velskolerte europeiske radikalarar – som er spydspissane i kampen mot imperialismen.

Husum og kollega Mads Gilbert vart intervjuva i Dagbladet etter 11. September 2001. Der sa Husum at han forsvarte den moralske retten til dei som vert kalla terro-

REDDER LIV: Hans Husum har jobba med krigsskadde og mineofre i 25 år.

ristar til å angripa USA som eit legitimt svar på 25 år med angrepskrig, miner, utsvelting og embargo. Intervjuet vakte sterke reaksjonar frå både UD og Legar utan grenser.

- Du forsvarte angrepa mot World Trade Center 11. september?

- På same måte som eg ikkje tar imot juling sjølv, forsvargar eg undertrykte folks rett til å ta igjen. Åtaket på USA var eit svar på mange hundreår med imperialistisk krigføring frå Nord mot Sør.

I same oppslaget fortalde han at han har vassa i blodet til dei som blir kalla terroristar, sett helikopter og F-16-fly frå undersida. Han kjenner desse menneska, og dei er pasientane og venene hans. Han forstår så altfor godt raseriet deira.

- Dei seier at al-Qaida og terroristnettverka står bak. Dei svarte maktene, "dei tikkande bombene". Eg ser på "islamsk terrorisme" og "al-Qaida" som vestlege konstruksjonar. Der i Sør kor folk ser F16 fly og Apachehelikopter frå undersida, der finst millionar av kløktige, tenkjande folk – mange av dei tilfeldigvis muslimar – som seier: "Nok er nok. No er det verdigheit og framtid som står på spel". Eg går ut frå at mange av dei halv-drepne ungdommane som eg som kirurg har hjelpt tilbake til livet, no kvalifiserer som "terroristar" etter vestleg definisjon.

I AFGHANISTAN: Hans Husum kritiserer Afghanistankomiteen for å ha blitt eskotservice for makta.

www.traumacare.no

Den nasjonale fortellingen om den norske samaritan

Utenriksdepartementet har hyret eksperter for å finne ut hvordan Norge kan profileres internasjonalt som en humanitær stormakt. Paradokset er på plass: Den ”makttomme”, velmenende hjelpen skal markedsføres som konkurransefortrinn i internasjonal politikk.

> TEKST: TERJE TVEIT

Når Norge markerer at landet har drevet utviklingshjelp i et halvt hundre år, er det stort sett to spørsmål som stilles: Har norsk bistand bidratt til å redusere fattigdommen i verden? Hvor mange har Norge hjulpet? Ikke uviktige spørsmål, men heller ikke de mest interessante.

En snever diskusjon om bistand har vært ført i Norge i flere tiår. Den synes å forsterke fordømmende norske verdensbilder og forherligende norske selvbilder. En anledning til nasjonal refleksjon over en ny kollektiv erfaring vil gå tapt.

Med utviklingshjelpen etablerte Norge et helt nytt forhold til den ikke-europeiske verden. I tiår har dette - historisk sett - enestående homogene landet, geografisk plassert helt på nordspissen av Vest-Europa, vært opptatt av å skape utvikling i fjerne hinduistiske kastesamfunn i Asia, i stater styrt av islamske fundamentalister i Midtøsten og i land under afrikansk sosialisme.

I et historisk perspektiv melder følgende spørsmål seg:

Hvorfor er utviklingsprosjektet blitt et nasjonalt prosjekt i Norge, i mye større grad enn i de fleste andre land? Hvordan har Norges rolle som giver for det verdensbilde og selvbilde i Norge? I hvilken grad har Norge lyktes med å spre vestlige utviklingsmodeller og verdier, som en del av Vestens forsøk på å endre verden i Vestens bilde?

Og: Hvordan har den offentlige beskrivelsen av Norge som en nøytral verdensmester i bistand påvirket den nasjonale dannelsesprosessen i internasjonaliseringsens tidsalder?

I Norge har den bistandspolitiske ledelsen alltid avfeiet en diskusjon om slike spørsmål som akademisk, eller helst, som umoralsk: Bistanden dreier seg om å redde liv - må vite. Men en markering av Norges rolle som forandringsagent i verden over en femtiårsperiode som kretser omkring

nærmest rituelle diskusjoner om vi har vært gode nok eller flinke nok innen bistanden, vil bli et jubileum som hylder, ikke Den gode handling (som mange tror), men offentlig ortodoksi (som ingen vedkjenner seg).

I flere tiår har Norge tatt del i et historisk unikt og ganske effektivt prosjekt som i stor grad har gått ut på å endre verden i Vestens bilde. Norske bistandsaktører har vært som flankesoldater i en hær av forandringsagenter (bare sør for Sahara var det totalt 80000 bistandsarbeidere på slutten av 1980-tallet).

Mens det offisielle Frankrike påpeker at poenget med fransk bistand er å spre det franske språk, britene snakker om den vestlige sivilisasjons verdier, og president George W. Bush promoterer ”the American way of life” som nøkkelen til utvikling, understreker norske politikere at de verdier Norge tror på og sprer, ikke er vestlige verdier, men universelle verdier.

Norge fremmer ikke bestemte politiske interesser: Norge kjemper bare for menneskerettigheter og de fattige. Norge eksporterer ikke bestemte verdisystemer: Norge hjelper til med å virkeliggjøre universelle verdier.

Mens Norge i praksis stort sett arbeider for den samme politikken som USA, England og Frankrike, er beskrivelsen av den helt annerledes. Mens utviklingshjelpen var et effektivt våpen mot kommunismens ekspansjon på 1950-tallet, og et for USA effektivt virkemiddel for å svekke dominansen til det europeiske kolonisystemet på 1960-tallet, beskrives prosjektet i Norge fortsatt som et domene for De gode menneskene.

Alt som ikke harmonerer med selvbildet av den makttomme samaritan, holdes utenfor diskusjonene om norsk bistands selvforståelse - ved språkets hjelp. Bistand er et altruistisk, fattigdomsbekjempende prosjekt - basta. Norge handler på de fattiges vegne, og tar derfor del i et politisk prosjekt eller i et sivilisasjonshistorisk prosjekt.

Konsekvensen er at det i Norge ikke blir mulig å diskutere bistand som hva det er - en global kamp om hvilke verdier og hvis verdier som skal plasseres i førersetet (demokrati, markedsøkonomi, sivilisert samfunn, religionens plass, islams rolle, o.l.). Utviklingshjelp er en mulig effektiv kanal for å påvirke denne kampen, fordi givene har ressursene.

Norsk offentlighet har ikke et språk for å snakke om hvordan den norske staten agerer som forandringsagent (hvem i Norge vet f.eks. at det viktigste resultatet av norsk bistand i Etiopia

er etablering og styrking av en sterk luthersk minoritetskirke, eller at Norge spilte en avgjørende rolle for Eritreas løsrivelse fra Etiopia, eller at Norge sender ut flere misjonærer nå - betalt av staten - enn noensinne tidligere?).

Det har hatt store konsekvenser for norske tenkemåter at Norge som stat debuterte som forandringsagent på den globale arena i en historisk periode da verden for første gang ble beskrevet med vestlige utviklingsbegrep, og lot seg beskrive med vestlige utviklingsbegrep. Og Norges politikk blir mindre gjennomtenkt og mindre klok enn den kunne ha vært.

Det er et nasjonalt dannelsesproblem at bistandens perspektiv og språk så sterkt har dominert norsk tenkning og debatt om forholdet til Afrika, Asia og Latin-Amerika. I Norge har utviklingshjelp vært et nasjonalt prosjekt mer enn i andre land. Alle er med. Ca. 150 organisasjoner, fra Kirkens Nødhjelp og misjonsorganisasjoner til Norges Idrettsforbund, NHO og Norsk Form får penger fra staten for å drive utvikling i andre land.

Mesteparten av forskningen om den ikke-europeiske verden er finansiert med bistands-penger. De frittstående forskningsinstituttene er avhengig av Utenriksdepartementets (UD) velvilje for å eksistere. Selv universitetsforskere driver bistandsprosjekter.

Fleire hundre journalister har opp gjennom årene fått reiser og opphold dekket av NORAD, UD eller de frivillige organisasjonene. Næringslivet knytter seg til bistandsstaten, og tilpasser seg bistandens retorikk. Konsekvensen er klar: I Norge finnes det en dominerende måte å forstå forholdet mellom Norge og den ikke-europeiske verden på - bistandssystemets måte.

En kan ikke kritisere bistandspolitikerne eller bistanden for at bistandsperspektivet dominerer, men konklusjonen er uunngåelig: Norsk debatt om utvikling, menneskerettigheter og den ikke-europeiske verden er ensrettet. Den har i flere tiår hatt ett sentrum og én pengesekk - som alle som er interessert i spørsmålene (organisasjoner, forskere, journalister), kretser rundt og må kretse rundt - for det har ikke vært noen alternativer. Det har påvirket norske tenkemåter i internasjonaliseringsens tidsalder.

Det er derfor naturlig: Når Norge skal oppsummere en enestående, kompleks erfaring som forandringsagent i ”fjerne land”, rammes diskusjonen inn av spørsmål om gode prosjekter og dårlige prosjekter, om hvor flink Norge har vært o.l. 50 års historie med å fortolke verden og Nor-

til Afghanistan. Ikke noe galt sagt om Helgesen, men det interessante er at han uttalte før han dro at han ville legge mer vekt på egne inntrykk enn forskning om landet (han skulle jo være der noen dager).

Kommentarer til Helgesens besøk eller Norges rolle har ikke satt søkelys på det åpenbare:

Regjeringen vet lite om Afghanistan, Stortinget enda mindre, og norsk offentlighet er ikke akkurat et opplyst korrektiv i dette spørsmålet. Problemet er selvsagt ikke i seg selv at en statssekretær uten erfaring fra Afghanistan i en regjering ledet av en luthersk prest skal koordinere en gigantisk utviklingsoperasjon i det muslim-

ges plass i den reduseres til en banal, men identitetsproduserende myte: Den norske samaritan som en makttom, kulturnøytral aktør, og som den fattiges energiske talsmann. Men for en oljerenitentiststat - som tjener mye mer penger på høye oljepriser i utviklingslandene enn det gir i bistand, er dette en nasjonal fortelling som ikke bare er unødvendig - den er også fordømmende.

Norske stortingspolitikere har igjen og igjen følt seg kompetent til å fremme og vedta utviklingsstrategier for alle de mer enn hundre landene som er blitt betegnet som "utviklingsland" eller "sør", strategier det er hevdet ikke bare er bevist av historien, men som også er bedre enn den strategien landene selv har. Slike politikdokumenter sier mye - og mer - om norsk tenkning enn om verdens realiteter.

Arrogansen har vært omvendt proporsjonal med ignoransen: Vinteren 2002 sendte den franske regjering landets kanskje mest berømte filosof, Bernard-Henry Levy, til Afghanistan. Hva skulle Vesten gjøre? Hva skulle være fransk politikk? Hvordan forstå det landet og folket Taliban ledet?

Den franske filosofens prosjekt og kompetanse kan diskuteres, men han skulle stimulere til offentlig debatt og refleksjon. Den norske regjeringen, som har den vanskelige oppgaven med å koordinere FNs hjelp til Afghanistan, nøyde seg med å sende statssekretær Vidar Helgesen

ske Afghanistan, men at det offentlige Norge ikke reflekterer over hva det betyr og hva det krever, og oppfatter forskning om det som angrep på bistand som prosjekt.

Alle vet at bistanden har vært preget av raske moteskifter. Bistandssystemet har vegetert på en rekke mantraer som har kommet og gått - integrert jordbruksutvikling, bærekraftig utvikling, sivilt samfunn, partnerskap, godt styresett o.l. Som mantraer generelt har de ikke fremmet skarpe tanker, men gode følelser hos dem som utsier dem.

En samlet gjennomgåelse av alle bistandsepokens stortingsmeldinger og bistandsstrategier viser at regjeringer, og med Stortingets entusiastiske støtte, har fremmet slagord og politikk representantene har trodd har vært svar på andre lands utviklingsproblemer. I virkeligheten har de mer avspeilet det norske politisk-ideologiske klima.

Norske politikere og norsk offentlighet har visst hva som har vært rett. De har på den ene siden hatt et enkelt normativt kart å navigere etter. På den andre siden har kunnskapen om landene vært slik at virkeligheten ikke har skapt krøll for De gode hensiktens prosjekter.

Det norsk offentlighet trenger, er derfor ikke at man teller opp og kringkaster hvor mange barn Norge har reddet (som i seg selv selvsagt er vik-

tig), eller hvor mye fattigdom en har bekjempet (som om det kan måles). Etter 50 år som den ikke-europeiske verdens selvpålagte rettleder, rådgiver og rollemodell er det på tide å diskutere hva dette nasjonale prosjektet har betydd for norske verdensbilder og selvbilder. Norsk utviklingshjelp har jo først og fremst vært hjelp til å definere en ny plass for Norge i verden.

50 års markering av norsk u-hjelp faller sammen med en annen hendelse. Det norske UD har hyret eksperter for å profilere Norge internasjonalt som en humanitær stormakt. Den makttomme, velmenende altruist skal markedsføres som konkurransefortrinn!

Det er innenfor denne nasjonale mytologi og tenkemåte det blir mulig for Thorbjørn Jagland etter en av sine utenlandsreiser å si at han så norske flagg overalt hvor han reiste, og for statssekretær Helgesen å lede giverlandsgruppen i Afghanistan etter å ha sett landet med egne øyne.

Norsk utviklingshjelp har gjort en viktig innsats, men mytene om Den norske samaritans moral, evner og innsikt er ikke nødvendige. Det er en nasjonal fortelling som kanskje gir bistanden større nasjonal legitimitet, men den svekker realistiske analyser av Norges rolle og betydning.

Kommentaren har tidligere stått på trykk i Aftenposten

DEN NORSKE MODELLEN

Terje Tvedts bok "Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt er den første boka som i et maktperspektiv omhandler norsk utviklingshjelp og utenrikspolitikk, samt hvordan Norge er blitt endret som resultat av den politiske ledelsens globale ambisjoner. Forfatteren er professor og forskningsleder ved Senter for utviklingsstudier ved Universitetet i Bergen.

Det svært tette samarbeidet mellom staten, frivillige organisasjoner og forskningsinstitutter beskrives som "Den norske modellen". I 2003 er flere tusen ansatte i statsforvaltningen, i rundt 150 frivillige organisasjoner, på forskningsinstitutter og universiteter knyttet opp til norsk politikk i Afrika, Asia og Latin-Amerika. Hvert år forvalter dette systemet rundt 15 milliarder kroner. I 2003 vil norske frivillige organisasjoner motta om lag tre milliarder kroner fra Utenriksdepartementet til sitt arbeid. De driver bistand og nødhjelp i over 100 land og er involvert i nærmere 10 000 prosjekter.

Tvedt viser at det er bygd opp en gigantisk PR-kampanje for den gode sak, og analyserer dens konsekvenser for det norske demokratiet og for norske oppfatningen av Norges rolle i verden.

Verdens fattigdom og bistand

Sulten er kanskje det beste eksemplet på gapet mellom festtaler og den harde virkeligheten.

> TEKST: AKSEL NÆRSTAD, UTVIKLINGSFONDET.

I 1974 vedtok Verdens matkonferanse å utrydde sulten i løpet av ti år. Selv om det er nok mat i verden til at alle kan få nok og sunn mat, dør nå over 20 000 mennesker hver dag av sultrelater- te årsaker. 842 millioner mennesker sulter eller er kronisk underernærte i følge FNs organisasjon for mat og landbruk, FAO i The State of Food In- security in the World fra 2003. De fleste av dem

reducere sulten.

Forskjellene øker

Det er vanlig i aviser, tidsskrifter og rapporter å si at det er ca 1,2 milliarder mennesker i verden som lever i absolutt fattigdom (har mindre enn en dollar PPP (se egen boks) om dagen), og ca 2,9 milliarder fattige totalt (har mindre enn to dollar PPP om dagen). Men alle forsøk på å måle fattig- dom og rikdom har store svakheter og usikkerhe- ter. Når vannforsyningen f.eks. blir privatisert og folk må betale mer for vannet, eller når det blir innført skolepenger etter press fra Verdensban- ken, så øker det fattigdommen, men det slår ikke ut på målinger av kjøpekraft så lenge disse tje- nestene ikke er tatt med i beregningsgrunnlaget.

per innbygger, men også den har svakheter.

Uansett målemetode, så er det klart at ca halvparten av verdens befolkning lever i fattig- dom, og over 20 prosent i ytterste fattigdom. Det er også entydig at gapet mellom de fattige og ri- keste i verden øker, og det øker raskt. I 1960 var forskjellen på de rikeste 20 prosentene av men- nesker i verden (regnet i gjennomsnitt for land) og de fattigste 20 prosentene, som 30 til 1. I 1980 var det økt til 45 til 1, og i 1995 var det 61 til 1 (Human Development Report 1997). Uof- fisiell statistikk sier at det nå er 80 til 1. Hadde en målt reelt fattige og rike personer, og ikke gjennomsnitt på land, ville forskjellene vært enda mye, mye større.

Nesten uansett hva en måler i forhol- det mellom rike og fattige i verden, blir bildet skremmende likt. Målingen av en andel av brutto nasjonalprodukt per innbygger er bare ett eksem- pel på hvor skjevt det er. De fattigste 20 prosen- tene i gjennomsnitt på land har ca 1 prosent, mens de rikeste disponerer ca 86 prosent (Hu- man Development Report 1999).

Forskjeller mellom land og regioner

Fortsatt har det mening i å dele opp verden i in- dustrialiserte land og utviklingsland, men det dekker samtidig over store forskjeller. Det har grodd fram større fattigdom i Nord, såkalte Sør- tilstander, og rike eliter i utviklingslandene har blitt større og rikere, såkalte Nord-tilstander i Sør. Men også mellom land og regioner er det store forskjeller. Deler av Asia, ikke minst Kina, har hatt en sterk tilbakegang i antallet mennes- ker som sulter og antallet fattige, mens det har økt i Afrika.

Bildet er ikke svart

Selv om bildet er mørkt, og utviklingen på mange områder går i gal retning, er det samtidig viktig å understreke at det også har vært viktige fram- ganger i kampen mot fattigdom. Her er noen ek- sempler:

Forventet levealder i utviklingslandene økte med 10 år, fra 55 år i 1970 til 65 år i 1998. På grunn av AIDS har den imidlertid gått dramatisk

Millioner kronisk underernærte mennesker i ulike regioner

	1969-71	1990-92	1995-97	1999-2001
Afrika sør for Sahara	103	166	193	198
Midt-Austen og Nord-Afrika	48	25	35	41
Aust-Asia og Stillehavsområdet	*475	199	155	146
Sør-Asia*	238	368	342	359
Latin-Amerika og Karibia	53	59	55	53
Utviklingsland	917	817	780	797
Industriland	Tal manglar		44	44
I alt	Tal manglar		824	841

* Inndelingen mellom regioner er endret

(Tall fra FAO)

bor i land med matoverskudd. Bread for the World Institute skriver i sin rapport fra 2004 "Are we On Track To End Hunger?" at 3,5 prosent av alle familier i USA opplevde sult i 2002, et klart be- vis på at det ikke er noen direkte sammenheng mellom sult og matproduksjon i et land. Sulten i verden gikk nedover fra 1960-tallet til slutten av 1990-tallet, men øker nå igjen – til tross for tu- senårsmål og andre vedtatte målsettinger om å

På den andre siden vil heller ikke gode miljøfor- hold eller trygge nabolag bli målt.

FN har innført bruken av Human De- velopment Index som bygger på en kombinasjon av forventet levealder, graden av analfabetisme, andelen barn som begynner i skole, og sammen- liknbar kjøpekraft. Det er denne indexen Norge har toppet de to siste årene. Den gir et bedre bilde av leveforholdene enn ren måling av inntekt

«Norge har brukt bistandsmidler for å hjelpe Telenor til å få en posisjon i Bangladesh, og seinere krevd liberalise- ring av tjenestesektoren»

Aksel Nærstad

ned igjen de siste årene i flere land, spesielt i Afrika. Barnedødeligheten i utviklingsland har falt fra 110 per 1000 levende fødte i 1970 til 64 i 1998. Analfabetismen blant voksne i utviklingsland har gått ned fra 52% i 1970 til 28% i 1998. Mellom 1974 og 1999 ble valg med flerpartisystem introdusert i 113 land som tidligere ikke hadde det.

Presset til privatisering og markedsliberalisme

Chile ble etter militærkuppet i 1973 testområdet for de såkalte Chicago-økonomene, rådgiverne fra det mest markedsliberalistiske universitetet i USA. I ly av diktaturet kunne de gjennomføre en hardhendt privatiseringspolitikk. 1980-tallet med Maggie Thatcher som statsminister i England og Ronald Reagan som president i USA, fikk den såkalte Washington consensus politisk tyngde.

Land etter land blant de fattigste ble presset til å privatisere offentlig virksomhet, eksportrette produksjonen og åpne opp for mer import.

Den massive kritikken, motstanden i utviklingslandene, og at dramatiske konsekvenser er blitt synlige, har ført til at Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet (IMF) har gått vekk fra de gamle strukturtilpasningsprogrammene der de påla landene hva de måtte gjøre. Nå er det nasjonale planer for fattigdomsreduksjon som skal

PPP: Hva får en kjøpt for en dollar?

PPP = Purchasing Power Parity. Nasjonale valutaer er regnet om slik at en skal få kjøpt like mye per dollar i hvert enkelt land. Egentlig er det hva en kunne få kjøpt for 1,16 dollar i USA i 1993. Kjøpekraften mellom ulike land blir sammenliknet ut i fra en "kurv" med ulike varer og tjenester. En slik kjøpekraftssammenlikning gir et bedre bilde enn om en bare hadde brukt inntekt eller brutto nasjonalprodukt i nasjonal valuta regnet om til dollar etter dagens vekslingskurs. En får kjøpt mye mer for en dollar i India enn i USA eller Norge. Men bruken av PPP er også sterkt kritisert. Utvalget av varer og tjenester som regnes med, er skjevt. Massasje er f.eks. tatt med. Ingen fattige i utviklingsland kjøper det, men siden det er forholdsvis mye billigere i utviklingsland enn i industrilandene, vil det slå ut slik at forholdene i utviklingsland er bedre enn de er. Sammensetning av varene og tjenestene i kurven er heller ikke endret siden 1993, og det er aldri foretatt prismålinger i Kina. Mange forskere mener bruken av PPP gir mindre forskjeller mellom utviklingsland og industriland enn det er i virkeligheten og at gapet øker sterkere enn det som kommer fram ved å sammenlikne PPP målt på denne måten.

Ekstrem fattigdom (mindre enn 1 PPP dollar om dagen å leve for). Stor fattigdom (mindre enn 2 PPP om dagen å leve for).

ligge til grunn for politikken, for at landene skal få lån og gjeldslette. Men de fleste av disse planene har liten nasjonal forankring, og de er skrevet ut i fra hva de nasjonale myndighetene vet må til for å få godkjenning av IMF og Verdensbanken. De skal nemlig godkjenne planene for at de skal kunne ligge til grunn for lån og gjeldslette. Ofte er det også rådgivere fra de to institusjonene som skriver planutkastene. Da Sri Lanka skulle lage sin plan, kom det 80 rådgivere fra Verdensban-

ken. Planen er ikke engang skrevet på singalesisk og tamilsk, bare på engelsk som kanskje fem prosent av befolkningen behersker.

Gjennom regelverket til Verdens handelsorganisasjon (WTO) føres markedsliberalismen videre. Formelt er WTO på mange måter verdens mest demokratiske internasjonale institusjon. Hvert land har én stemme og alle beslutninger skal fattes enstemmig. Virkeligheten er ganske annerledes og brutal. Det er de mektigste lande-

«Mye av den moderne utviklingshjelpen ... har røtter til kolonialismen.»

Aksel Nørstad

ne som presser gjennom sine interesser gjennom trusler og oppkjøp. Land trues med å miste investeringer, bistand trekkes tilbake osv dersom de ikke godtar det de mektigste bestemmer. Bare unntaksvis, som under ministermøtene i Seattle i 1999 og Cancun i 2003, har dette maktmisbruket mislyktes.

Det er ganske utrolig hvordan fakta forvrennes for å forsvare den markedsliberalistiske modellen. Den økonomiske framgangen til noen av de asiatiske landene, som Thailand og Sør-Korea, blir brukt som eksempler på markedsliberalismens store fordeler. Men disse landene er eksempler på det motsatte. De bygde seg opp gjennom sterk statlig støtte og eierskap i industrien, og sterk beskyttelse av egne markeder inn til de var sterke nok til å konkurrere på verdensmarkedet.

Ikke nok handel?

Et dogme er at økt handel fører til utvikling og bekjempelse av fattigdom. En rekke rapporter viser at det ikke er noen automatisk sammenheng. Økt handel kan føre til økt velstand, men også økt fattigdom. Likevel påstås det at problemet er at de fleste utviklingslandene har for liten handel. Fakta viser imidlertid at de fleste utviklingslandene har en større handel i forhold til den totale økonomien enn de rike landene.

Det har skjedd viktige endringer i utviklingslandenes handelsmønster de siste årene, men igjen er det viktig å se på de store forskjellene. Samlet sett for utviklingslandene, er det nå industrivarer som dominerer.

Nok en gang er det viktig å understreke de store forskjellene mellom landene. Kina: 11% av eksporten er råvarer og ikke bearbeidede landbruksprodukter. 89% er bearbeidede varer og 20% av det er høyteknologiske varer. Mosambik: 91% av eksporten er råvarer og ikke bearbeidede landbruksprodukter. Sri Lanka: 23% av eksporten er ikke bearbeidede landbruksvarer og andre råvarer. 77% av eksporten er bearbeidede varer, derav 3% høyteknologiske. 50 land er avhengig av eksporten av 3 eller færre råvarer

Minst to aspekter til er viktig å ta med. Mye av eksportverdiene av bearbeidede varer går til utenlandske selskaper, ikke minst gjennom de såkalte fri produksjons sonene eller frihandelsonene. Se på klarne du har på deg. Antagelig er mesteparten produsert i slike soner med meget lave arbeidslønninger. Lite av verdiene blir igjen i landet, og mye av det som blir igjen, går til rike eliter.

De fattigste utviklingslandene er fortsatt avhengig av eksport av en eller noen få rå-

varer, enten mineraler eller landbruksprodukter. Prisutviklingen på disse varer har vært mye lavere enn på industrivarer som disse landene må importere. Hadde prisutviklingen på tropiske varer vært den samme som for industrivarer siden 1980, så ville utviklingslandene hatt en årlig merinntekt på ca 250 milliarder dollar. Det er ca fem ganger den totale bistanden fra de rike landene.

Storselskapenes rolle

Storselskapenes rolle kommer lite fram i offentlige utredninger og rapporter om fattigdom. Stortingsmelding 35 om norsk utviklingspolitikk som ble lagt fram i april 2004, er "kjemisk fri" for storselskaper. Det er imidlertid ikke mulig å forstå utviklingen i verden uten å se på selskapene. Det er nå 183 land i verden som har et mindre brutto nasjonalprodukt enn årsomsetningen til General Motors. 144 land har et mindre brutto nasjonalprodukt enn årsomsetningen til Phillip Morris – som eier Kraft Food, som eier et lite stykke Norge – Freia. Styrer med et titalls personer, så si bare middelaldrende menn, styrer økonomier større enn den samlede verdien av alt som produseres av varer og tjenester i land som Norge.

Det skjer en rask monopolisering innenfor de fleste sektorer. For få år siden var det tre selskaper som dominerte verdens kornhandel. Nå er det bare to på grunn av oppkjøp.

Den politiske makten til selskapene er enorm, men skjult. Når Norge i tjenesteforhandlingene i WTO krever at Angola skal åpne energisektoren for fri internasjonal konkurranse, er det fordi de norske oljeselskapene har bedt om det.

Gjeldsbyrden

Plassen tillater ikke å gå inn på alle viktige tema. La meg derfor bare helt kort peke på at de fleste utviklingslandene er tyngt ned i utenlandsgjeld. Denne gjelden er delvis påtvunget dem pga utlånsbehov hos vestlige banker og regjeringer på 1970- og 1980-tallet. Mye av lanene er tatt opp av diktaturer, så betegnelsen diktatorgjeld er på sin plass. Mesteparten av gjelda bør betegnes som illegitim, og slettes. Gjennom betaling av renter og avdrag er den opprinnelige gjelda betalt ned flere ganger, men pga høye renter og behov for nye lån, er de fleste landene blitt enda mer forgjeldet. Gjelda som var på ca 200 milliarder USD midt på 1970-tallet, har vokst til ca 2000 milliarder USD nå.

De siste ti årene er begrepet økologisk gjeld blitt tatt stadig mer i bruk. Det er betegnelsen på hva de rike landene skylder utviklingslandene på grunn av plyndring av naturressursene i Sør gjennom 500 år med kolonialisme og impe-

rialisme, og hva de skylder gjennom å påføre andre land skader bl.a. gjennom klimagassutslipp. Det er umulig å foreta eksakte økonomiske beregninger på denne gjelda, men det finnes mye interessant materiale, og en rekke gode beregninger som viser at de rike landene skylder utviklingslandene flere titalls det den "normale" gjelda er fra Sør til Nord.

Bistand er både politisk og humanitær

Støtte fra rike land til fattige land i Sør har tatt mange ulike former og hatt ulike begrunnelser. Det er mange feller å gå i når en skal beskrive den. Bildet er langt i fra svar/hvitt, men det er også langt i fra hvitt.

Mye av den moderne utviklingshjelpen, senere kalt bistand, og nå kalt utviklingssamarbeid (hva blir det neste?), har røtter tilbake til kolonialismen. De kloke hvite fra Nord skulle lære de summe svarte hvordan de skulle oppføre seg. Det ødela kultur, førte til slaveriet og utplyndring av andre ressurser, tilinnføring av skadelige jordbruksmetoder, pluss, pluss, pluss... Mye av tankegangen fra kolonialismen er ført videre i dagens bistand/utviklingssamarbeid.

Etter den annen verdenskrig var det Øst/Vest-konflikten som preget bistanden. USA og dens allierte brukte utviklingshjelpen til å bekjempe sosialisme og kommunisme, og for å fremme kapitalismen. Etter Sovjetunionens kollaps, har bistanden derfor endret seg mye, men brukes fortsatt aktivt for å fremme de rike landenes interesser. et lite, men viktig eksempel er hvordan USA bruker genmodifisert mais i nødhjelp for å fremme interessene til bioteknologiindustrien, og for å styrke makten over fattige land.

Norge bruker også sin utviklingshjelp aktivt for å fremme egne interesser, selv om det nok er mindre enn for mange andre land. Norge har bl.a. gått i spissen for at bistanden ikke skal knyttes til kontrakter for å kjøpe varer fra de landene som gir bistanden. Men Norge har brukt bistandsmidler for å hjelpe Telenor til å få en posisjon i Bangladesh, og seinere krevd liberalisering av tjenestesektoren. Det finnes nok mange flere slike eksempler.

En skal passe seg for å være naiv og tro at at bistanden ikke styres mye ut i fra politiske og økonomiske egeninteresser hos giverlandene. Men samtidig er det viktig å ikke gå i den andre grøfta. Mye av bistanden er ut i fra edle motiver og ønsker om å støtte opp under kampen mot fattigdom og for miljøet i fattige land. Det er behov for konkrete analyser av virkningen av ulike typer bistand. Selv bistand som er gitt med de beste hensikter, kan virke negativt. Men mye av bistanden er bra, og bidrar til å forbedre livet til millioner av mennesker, redde hundretusener av menneskeliv, sikre naturressurser og bidra til å styrke demokrati og folkelige krefter. Konkret analyse av konkrete situasjoner er nødvendig.

«Made in Bangladesh»

Siden 1990 har over 400 arbeidere blitt drept i fabrikkbranner. Mange kunne overlevd om ikke fabrikkvaktene hadde låst alle portene.

> TEKST: BERET WERNER

- Å fagorganisere tekstilarbeidere i Bangladesh er vanskelig, forteller Quamrul Ahsan fra fagforeninga "Bangladesh Garments Workers and Employeess Federation".

- Folk er redde for å miste jobbene sine. Det hyres inn "musclemen" for å holde fagforeningsfolk unna fabrikkene. Vi prøver å organisere folk når de er hjemme, men også det er vanskelig. Folk må jobbe så mye overtid. Men vi har et kontor i området hvor mange av fabrikkene holder til, så folk kan stikke innom når de har tid. Som regel kommer folk til oss når de har fått sparken eller har problemer med sjefen. Mange av de unge kvinnene opplever seksuell trakassering på jobben. Men selv om lønns- og arbeidsforhold er dårlige, opplever mange kvinner det som befriende å

jobbe på fabrikkene. De kommer fra landsbygda og det er første gang de tjener egne penger, selv om de sender en del hjem til familien. Lønnningene er så dårlige at fleste av tekstilarbeiderne bor i slumstrøk og har en farlig vei til jobben. Stadig flere av kvinnene organiserer seg i små grupper som bor sammen og går til og fra fabrikk sammen for å beskytte seg mot overfall. Kvinnene opplever en fellesskapsfølelse som er viktig når vi prøver å organisere dem. Jobben og forholdene rundt er kjipe, men det er alt vi har og viktig at vi beholder dem, forteller han, med tanke på at over halvparten av jobben ser ut til å forsvinne når "Multi Fibre Agreement" går ut i neste år.

- Ett mål er å beholde arbeidsplassene, et annet å forbedre arbeidsforholdene og etablere rettigheter for arbeiderne. Vi har syv krav, forteller han:

1. Rett til å fagorganisere seg
2. 8 timers arbeidsdag
3. Minstelønn
4. Helsetilbud
5. Rett til ferie
6. Bedre sikkerhet på arbeidsplassen
7. Boliger til de ansatte

Det finnes offisielle regler i forbindelse med bruk

av overtid: Det er ikke lov å tvinge noen til å jobbe overtid, det kan jobbes maks to timer overtid

ENESTE UTVEI: Denne trappa er fabrikkens eneste rømningsvei og transportvei for varer.

Når et par løpesko blir solgt for tusen kroner i Norge går:

- **Ca 500 kr til butikken**
- **330 kroner til merkevareleverandøren**
- **80 kroner til materialer**
- **50 kroner til transport og avgifter**
- **20 kroner til fortjeneste til produsenten**
- **20 kroner til fabrikkens omkostninger, hvorav fire kroner går til lønn.**

Kilde: Global Compact, Klassekampen

hver dag og det skal gis et tillegg på 100 prosent til lønna. Ingen av disse blir fulgt, sier Quamrul. –Og når det kommer til lønn, blir mange tvunget til å skrive under på at de får mer lønn enn det de egentlig gjør.

Packers Factory

En familie på fem trenger 5000 taka (585 kroner) i måneden for å leve over fattigdomsgrensa og sende barna på skole. Mange familier tjener ikke mer enn 590 taka i måneden. De lever i slumstrøk og har ikke råd til å sende barna sine på skole. - Eierne av fabrikkene er brutale, det stjeler arbeidskrafta vår, det er jo vi som skaper verdiene, sier Quamrul sint.

Quamrul vil vise oss en tekstilfabrik. Det er enda ikke sikkert om vi får komme inn, på veien mot fabrikkens venter han fortsatt på svar fra direktøren på Packers Factory. Til slutt får han svar: Vi kan komme på besøk. Like etter stopper bilen foran fabrikkens. Packers Factory ligger i en bygning som er typisk for tekstilfabrikkene i Dhaka: høy, på ca ti etasjer, grått og anonymt. Jeg hadde trodd det kanskje var et nedslitt bolighus, hadde det ikke vært for de små vindueene med gitter foran og stoffrester hengende ut. Vi må helt opp i tiende etasje, trappeoppgangen er skitten, det er varmt og det finnes ikke noe heis. Men på kontoret til Awlad Hossain Chowdhury er det heldigvis air-condition. En gutt på kanskje 13 år blir

sendt for å kjøpe brus og kjeks til oss. Jeg lurer på hvor ofte han må løpe opp og ned trappene hver dag.

Awlad Hossain Chowdhury virker ikke glad for at vi er der og stiller spørsmål, men han svarer likevel. Han er den yngste av fire brødre som eier tilsammen fem fabrikker med 3000 ansatte. Dette er den største med rundt 1000 ansatte, hvor 80-90 prosent av dem er unge kvinner i alderen 20-25 år. De starta å produsere klær for seks år siden og leverer merkevarer til Europa og USA. Han forteller at alle arbeidere er fast ansatt og alle har kontrakter. Arbeiderene tjener 3500-5500 taka (400-650 kroner) i måneden og får mat og 50 taka ekstra når de må jobbe overtid.

Arbeidsdagen er på åtte timer fra 8-17, inkludert en times pause. I løpet av pausen må kvinnene rekke hjem for å spise, for på fabrikken finnes hverken kantine eller pauserom. Det er seks dagers uke med fri på fredager. Men når de må få ferdig et parti til utsending, må de ansatte jobbe overtid. Kanskje flere timer ekstra, også på fredager. Jeg spør hvor ofte de har utsendinger. - Annehver uke, svarer han.

Han forteller at de har en lege som kommer til fabrikken to ganger i uka og som er gratis for de ansatte. I tillegg kan de ansatte bruke sjukehuset til "Garment Owner Association" som heller ikke koster noen ting. Quamrul forteller oss senere at dette ikke nødvendigvis er et reelt tilbud, mer noe de har på papiret. Og selv om det kan hende at legen dukker opp på fabrikken en gang i blant, har folk bare tre til fem sykedager i året uansett. Og at kvinnene får en måned betalt permisjon når de skal ha barn, som Awlad Hossain Chowdhury fortalte om, er heller ikke sant. Enten får de sparken eller beskjed om å komme tilbake om en stund – men penger får de ikke.

Vi spør om pensjonsordninger, men direktøren rister bare med hodet. Det finnes ingen pensjonsordninger i Bangladesh, så det trenger de ikke å bry seg om.

- Hvordan det kommer til å gå med fabrikken når "the Multi Fibre Agreement" går ut i 2005, spør vi. Kommer han til å bli ramma av det? - Jo, de kommer nok til å merke noe til det. Han sier at regjeringa er udugelige som ikke gjør noen ting. Nå er det for sent uansett. Men han virker ikke noe særlig bekymra på grunn av dette. Quamrul forteller at han og brødrene nok ikke har så mye å frykte, de har tjent så mye penger i de seks årene at de bare kan finne noe annet å gjøre hvis de måtte stenge fabrikkene. Verre er det for arbeiderne, som ikke kommer til å ha noen annen jobb å gå til.

Awlad Hossain Chowdhury spør om vi vil ta en tur i fabrikken. Vi går ut av det kjølige kontoret, forbi et lite rom med glassvegger. "Daycare center" står det med røde bokstaver på døra. Et

bord og tre plaststoler står i rommet, men ingen barn er å se, bare kasser med klær. Sikkert noe oppdragsgiveren har pålagt dem å ha, eller det er noe de har på papiret for å få oppdrag.

Låser arbeiderne inne

Fabrikken går over tre av de ti etasjene. Øverst er lageret og noen menn står og pakker ned de ferdigsydde joggedressene i store pappesker. Jeg må tenke på at det ikke finnes noen heis, så det betyr at også alle varene må bli bært opp og ned de mange trappene. Det finnes heller ingen nødutgang eller brannvei. Det er det få av fabrikkene som har, og siden 1990 har over 400 arbeidere blitt drept i fabrikkbranner. - Ser du gitterporten?, spør Quamrul. - Den er åpen nå, men vaktene kommer til å låse den når vi har gått. Vi får ta bilder etter press på fabrikkledelsen. Quamrul ber om kopier for å bruke dem i sin kamp for bedre sikkerhet på fabrikken.

I hver etasje står det én til to væpnede vakter som ser skeptisk på oss. Arbeiderne er mer sjenerte, og selv om noen kaster nysgjerrige blikk, er det ingen som tør å si noe. På minimalt med plass sitter jentene ved symaskinene med berg av tøy rundt seg. Noen sitter på gulvet og syr for hånd. Det jobbes etter samlebandsprinsippet og ingen av jentene har lært å sy en hel jakke eller bukse. De syr bare en del av plagget. Radna 20 år og har jobbet ved fabrikken i fem år. Hun kan bare sy inn fotstrikken på buksene. Quamrul oversetter for oss, for hun kan ikke engelsk.

Selv hevder direktøren at de ikke driver med barnearbeid og bare ansetter folk over 16. Radna må sy 60 deler i timen og tjener 4000 taka i måneden. Når vi er ute av fabrikken forteller han at hun fortalte at lønna hennes var på 1800 taka (210 kroner). Han oversatte med 4000 fordi sjefen hørte på, og det som var det offisielle tallet.

Sjefen liker ikke at vi snakker med arbeiderne, og vil at vi skal gå. På vei ned går vi forbi to andre tekstilfabrikker, portene er låst og støyen er overdøvende. Først nå skjønner jeg hvorfor ingen jobba da vi kom for å se på.

Kvoter, falsk merking og MFA

TEKSTILINDUSTRIEN ER den viktigste industrien i Bangladesh og gir 1,8 millioner en jobb å gå til, ca 80 prosent av dem er kvinner. Når "the Multi Fibre Agreement" (MFA) utløper i januar, står en million av arbeidsplassene i fare. MFA har eksistert siden 1974 og var tenkt til å beskytte tekstilindustrien i de industrialiserte landene ved å begrense import fra utviklingsland. Hvert år er det forhandlinger om kvoter – hvor mye det kan importeres av en bestemt vare. Bangladesh er et av utviklingslandene som har klart å snu dette til sin fordel ved å sikre seg store kvoter til markedene i USA og Europa. En sikker tilgang til markedet, samt lave lønninger har ført til at mange tekstilfabrikker har dukket opp over hele Bangladesh.

I UTGANGSPUNKTET var MFA tenkt å være en overgangsordning, men siden det ble stadig utsatt å avslutte det, ble det inngått en "Agreement on Textiles and Clothing" (ATC) som skulle avvikle MFA over en tiårsperiode som skal avsluttes i 2005. Et av argumentene mot MFA er at det fører til falsk merking av varer. Det har blitt vanlig å skipe ferdigsydde klær fra for eksempel Kina til Filippinene, hvor merkelappen blir sydd på og som dermed får stemplet "made in the Philippines". Dermed går de på kvoten til Filippinene.

KONSEKVENSENS AV avviklingen kommer til å bli store for en rekke land. Enda mer av industrien i vestlige land kommer til å bli flyttet til den tredje verden. Den økte konkurransen blant utviklingslandene vil føre til en konsentrasjon av industrien til noen få av disse. Det regnes med at de største kjøperne av klær og tekstiler som i dag importerer fra rundt 40-50 forskjellige land vil redusere antallet land ned til 12 - 15. En stor forskyvning av produksjonen i Asia er ventet. Kina vil bli en av de store vinnerne med nærmest ubegrenset adgang til meget billig arbeidskraft. Bangladesh som baserer sin tekstilindustri fullstendig på kvotene av MFA kommer til å bli en av de største taperne.

MEN OGSÅ ARBEIDERNE i vinnerlandene kommer til å tape, i et mer åpent marked vil lave lønninger få en enda større betydning. Produksjon med de laveste lønningene og mangel på grunnleggende arbeiderrettigheter vil vinne konkurransen om å få produsere klærne våre.

Press fra Verdensbanken

Det har vært hyppige endringer fra Norges side i bistandssamarbeidet med Bangladesh siden starten i 1975.

> TEKST: MACEL INGLES

I RAMMEAVTALEN FOR samarbeid (Memorandum of agreement) fra 1995 var fokuset på utdanning, "den produktive sektoren" og demokratisering. Norge trakk da tilbake støtten til primærnæringen og jordbruket. I stedet ble fattige og jordløse prioritert og fikk norsk støtte gjennom landbruksprosjekter som mikrokreditt fra Grameen Bank, og andre sysselsettningstiltak som rettet seg inn mot små familiehusholdninger.

ENDRINGENE I NORSK bistandspolitikk følger linjeskiftene i Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken. Linjen kan trekkes fra strukturtilpasningsprogrammene på 1980-tallet til programmer for å bekjempe fattigdom på 1990-tallet og til dagens "innretning mot rettigheter". Mens Norge kan ta noen forbehold fra deler av politikken, tar norske myndigheter ikke avstand fra de nye politiske skrittene. I Bangladesh står en internasjonal koalisjon bak utviklingshjelpen. Under 1980-tallets strukturtilpasningsprogrammer fulgte myndighetene i landet opp kravene fra Verdensbanken og IMF. Ett av de sentrale kravene var fjerning av subsidier til landbruket, noe som førte til at mange små og mellomstore bruk gikk

konkurs. De strenge kravene til bruk av penger gjorde det også vanskelig å bruke ressurser på å støtte opp om økonomien på landsbygda.

SELV OM NYE ARBEIDSPASSER på landsbygda hjelper mange, er hovedproblemet på at folk mangler jord og andre livsnødvendigheter. 10 prosent av familiehusholdningene på landsbygda i Bangladesh eier ingen jord i det hele tatt. Under en halv prosent eier mer enn seksti mål. Flertallet, omtrent 56 prosent, eier mindre enn to mål jord.

BONDELEDEREN ANISUR Rahman Molliet fra småbrukernes hovedorganisasjon, Jatio Krishok Somitee, fortalte oss i et intervju at et halvt mål jord ikke er nok for at bøndene skal få nok til å overleve. Av 120 millioner bønder i Bangladesh er minst 40 millioner jordløse.

SELV FOR DE SOM HAR JORD er det vanskelig å holde tritt med investeringene som trengs for å tjene nok penger. Myndighetene presser på for at bøndene skal bytte til plantesorter som gir større avlinger. I 1987-88 var bare 32 prosent av jorda dyrket med slike planter, mens 63 prosent av rissortene som nå dyrkes gir høyere avlinger. For å dyrke slike sorter ris, poteter og mais må bøndene også investere mer i såkorn, gjødsel og sprøytemidler. Med høyere kostnader blir kredittilgangen vanskeligere, og bønder blir tvunget til å jobbe ved siden av, eller selge jord.

BONDEN DEVDAS MONDOL, som eier fire mål jord delte sine erfaringer med bruken av høyeffektive platesorter ved et seminar i Khulna: - Tidligere pleide vi å få 80 tonn fra en avling. På

den tida brukte vi lokale rissorter. Nå får jeg dobbelt så mye hvert år. Vi får ikke lenger tak i lokale kornsorter. De nye gir større avlinger. Men kostnadene til gjødsel og smittevern er mye høyere. Derfor blir kostnadene større hvert eneste år, uttalte han og la til:

- Før brukte vi ikke gjødsel eller smittevern i åkrene. Men nå kan vi ikke dyrke korn uten. Jorda blir fattigere og fattigere for hver dag. For syv år siden trengte vi bare et tonn gjødsel. Nå trenger vi mer enn to, og vi må bruke penger på å holde plantene friske også.

NOEN, SOM BØNDENE I LANDSBYEN Maleshwar Chanda i Kaliganjdistriktet, nektet å innføre de nye plantesortene. I stedet startet de en kooperasjon, og etablerte sitt eget såkomselskap.

MYNDIGHETENE OG GIVERLANDENE har ikke klart å minske fattigdommen på landsbygda. I stedet har de bidratt til å gjøre livet enda vanskeligere for bøndene. Norges har støttet strukturtilpasningene og senere programmene for å "bekjempe fattigdom" fra Verdensbanken og IMF. Dette har i realiteten oppmuntret til liberalisering av landbruket, og sammen med bortfallet av subsidier har bøndene blitt fattigere. Det har gjort det vanskeligere for de fleste å begrense kostnadene, og hindret nyinvesteringer. De som klarte å finne penger til investeringer, mistet det de hadde på grunn av lavt prisnivå ved innhøstinga.

UTVIKLINGSPOLITIKKEN SOM BASERER seg på å øke inntektene gjennom økt produksjon og sysselsetting har slått feil. Markedet har ikke fungert, og har ikke gjort noe med fattigdomsproblemene. Men enda verre, klasseskillene i disse områdene har blitt større. Småbønder har blitt hardt rammet, og mange har blitt tvunget til å selge jorda de eide. Dette har ført til en enda sterkere konsentrasjon av jordeiendom rundt de rikeste på landsbygda.

DENNE SAKEN SETTER SØKELYS på at Norge må gjøre mer for å få til endringer i utviklingspolitikken til Verdensbanken og IMF. I stedet for bare å støtte opp om og være en del av en global enstemmighet, ledet av multinasjonale organisasjoner, må Norge støtte opp om bevegelser og organisasjoner som støtter et mer likeverdig forhold mellom vestlige land og utviklingsland. Norge må gjennomgå avtalene med Bangladesh og høre mer på hva folket i landet faktisk ønsker, og hjelpe dem å bli hørt ovenfor landets myndigheter.

SINTE: Småbønder i Rangpur diskuterer hvordan de kan møte presset fra verdensbanken og IMF.

En annen verden?

Norge har deltatt i plyndringen av den tredje verden i generasjoner.

> TEKST: PEDER MARTIN LYSESTØL, RADIKALT ØKONOMI-NETTVERK OG LEDER AV SØR-TRØNDELAG RV

JEG HADDE PLANER OM å skrive en økonomiar-tikkel om sider ved arbeidsmarkedsutviklingen, men på veien til jobben forandret jeg mening. Rett utafor Nidarosdomen, øverst i Munkegata, syklet jeg forbi en afrikansk utseende voksen mann, som satte tankene i sving resten av sykkelturen til jobben. Mannen plukket papirrask etter helgas uteliv. Han gikk med en spiss stang og plukket opp rask som så ble droppet i en sekk. Det var assosiasjoner knyttet til mannens utseende som virket så sterkt på meg. Han så ut som en typisk intellektuell. Han hadde et flott utseende. Brillene, klærne og måten han gikk på, fikk meg til å assosiere

mannen med en typisk intellektuell. Kanskje mannen var lærer, advokat, professor, tannlege? Nå prøvde han å opprettholde verdigheten under forhold som bare ytterste nød måtte ha tvunget ham inn i. Jeg så for meg selv i samme situasjon i for eksempel Nairobi eller Cairo med en pige i hånda på leting etter søppel!

MANGE SOM BLIR KJENT MED flyktninger opplever den samme situasjonen: Hvor nedverdiggende det er for dem. Hvor fortvilt det må være å framstille seg som takknemlig og ydmyk når de norske velgjørerne av sin store godhet, under stor tvil gir dem opphold i landet. Mange kunnskapsrike flyktninger som tvinges på flukt helt til Europas nordgrense vet så alt for godt at årsaken til deres fattigdom, deres politiske kriser og ustabilitet, henger sammen med vår rikdom og vår vellykthet. Men dette kan de ikke si. De bør helst bukke av takknemlighet og vise stor forståelse for hvor vanskelig det er for Norge å ta imot flere flyktninger og øke hjelpen. Kanskje tenker de innerst inne: Dette er det minste Norge kan yte tilbake etter å ha deltatt i plyndringen av våre samfunn i generasjoner. De kan ikke si det fordi det offisielle norske bildet av den tredje verden er:

* Landa i den tredje verden har av ulike grunner, særlig på grunn av egen uforstand, ikke kommet seg ut av fattigdomsfella. Med vår hjelp, med våre råd og med mer markedsøkonomi vil de kanskje få i stand raskere økonomisk utvikling?

* På grunn av vårt kristne og humanitære sinnelag, hjelper vi dem på veien så godt vi kan. Norge, en av verdens beste hjelpere, gir nesten én prosent av BNP i u-hjelp, og vi er villige til å ta imot flere «ekte flyktninger» (FNs kvoteflyktninger).

ETTER MIN MENING har de rett. Norge har deltatt i plyndringen av den tredje verden i generasjoner. I koloniperioden, som annenrangs part i Danmark-Norge, måtte vi nøye oss med smuler av dansk-norsk slavehandel. Men etter hvert som Norge ble en selvstendig industrinasjon og seinere oljenasjon, har Norge spilt en stadig mer

aktiv rolle i den store utplyndringen av den tredje verden. Hvor mye Norge har tjent på den økonomiske verdensordningen er det svært vanskelig

å anslå, men at en rimelig stor del av det samla utbytte til rike land er gått til Norge, er det liten tvil om. Når man diskuterer økonomi med politisk skolerte folk fra den tredje verden, er det første mange tar opp at for 30-40 år siden hadde de også håp om at økonomien skulle bli stadig bedre. Mens den alliansefrie bevegelsen enda var sterk, planla mange tredjeverdenland å utvikle et allsidig næringsliv hvor industrireising hadde førsteprioritet. Da jeg som 24-åring var student i Cairo, hadde Egypt to store jern- og stålverk og fem- og tiårsplaner for industrialisering. Den vestlige imperialismens store seier var at de greide å stanse industrialiseringsplanene. Den tredje verden forble avhengig. Den fikk holde seg til råvareproduksjon. Så kunne vi, som kunne industri, ta oss av den moderne teknologien. Dette gjorde det mulig å fortsette utplyndringen på disse fire hovedmåtene:

1. HANDEL BASERT PÅ ulikt bytte. Overlatt til verdensmarkedets luner og relativt fallende råvarepriser, må landa i den tredje verden jobbe stadig mer for å opprettholde eksportinntektene. Hva skal for eksempel landa som har kaffe som viktigste eksportvare, gjøre når verdien av verdens kaffeeksport synker fra 14 milliarder \$ i 1997 til 5,4 milliarder \$ i 2001?

2. INVESTERINGER OG TILBAKEFØRING av utbytte. I 2002 gikk en netto kapitalstrøm på

nesten 200 milliarder \$ fra landa i den tredje verden til rike land. For sjette året på rad gikk det i 2002 mer kapital ut av landa i den tredje verden enn inn i landa. En stor del av dette er utbytte av investeringer som tas ut av landet.

3. RENTE PÅ LÅN. I 1998 gikk 125 milliarder \$ fra fattige til rike land som betaling på kostbare lån. Til sammenligning var u-hjelpa i verden i 2002 på 56 milliarder \$ (Kilde: FN)

4. BILLIG OG DYKTIG arbeidskraft. Titusen av billige og ofte ferdig utdannede arbeidere søker arbeid i rike land og blir utsatt for grov utbytting. Samtidig mister landa en stor del av sin mest produktive arbeidskraft.

DENNE PLYNDRINGEN AV den tredje verden er en viktig årsak til at verdens rike blir stadig rikere. Tall fra 1998 viser at verdens tre største private formuer er større enn den samla verdiskapinga til de fattigste landa i verden med 600 millioner innbyggere (Kilde: FN). Verdens 200 rikeste mer enn doblet sin nettoformue fra 1994 til 1998. Det finnes dessverre sosialøkonomer og politikere som er så forvirret av metafysikk at de innbiller seg at disse store formuene og vestens rikdom skyldes vår spesielle dyktighet og effektivitet. Hva tenker søppelplukkeren utafor Nidarosdomen om sin situasjon? Hvor ydmykende føles det å plukke søppel etter helgas storstile forbruksfest i Trønderhovedstaden? For 30 år siden drømte mange politisk bevisste i den tredje verden om å «delinke» fra den imperialistiske verden, å bygge en selvstendig økonomi og stole på egne krefter. Er denne drømmen fortsatt levende?

Kommentaren har tidligere stått på trykk i Klassekampen

fakta

VITE MER?

Anbefalt videre lesing:
Sogge, David (2002), Give and Take: What's the matter with foreign aid?
London and New York: Zed Books.

Forum for Utvikling og Miljø
www.forumfor.no
Solidaritetshuset
www.solidaritetshuset.no

Attac
www.attac.no
FOKUS
(Forum for kvinner og utviklingsspørsmål)
www.fokuskvinner.no
Norsk bistand
www.ud.no og www.norad.no
Rapportbakgrunn fra Bangladesh
www.rv.no

**En annen verden...
...er mulig!**